

Een Voorster fotomysterie

Anne Wijngaard, Marten Brascamp en Gerrie Groenewold

Historische Vereniging Voorst, 2021

Een Voorster fotomysterie

Door Anne Wijngaard, Marten Brascamp en Gerrie Groenewold

Inhoud

1.	Het begin	2
2.	De vragen en de aanpak	3
3.	Wie zijn deze mensen?	5
	De familie Zwartjens	5
	Rentmeester Hendriks	9
	De familie Lammers	10
	Theodorus Schoonheden	12
	De grote onbekende	13
	De familie Schimmelpenninck van der Oije	14
4.	Wanneer speelt zich dit af?	18
5.	Waar is de foto gemaakt?	23
6.	Wat gebeurt hier precies?	29
7.	Tot slot	31
8.	Naschrift: Wie waren er misschien ook nog bij? Of misschien ook niet?	32
	Adolf Lodewijk Bongaards	32
	Jannes Hulleman	33
	Harmana Sebastiana Zuijthoff	34
	Geertruij Harmsen	36
	Jannes Schoemaker	37
	Johanna ten Velde	38
	Peter Schrijver	39
	Ernst Wilt Sloet van de Beele	40
	Maria Johanna Hulscher	41
	Mystery man	42
	En nog veel en veel meer	43
	Conclusie	43
	Index van namen	44
	Bronnen en literatuur	46

1. Het begin

Begin januari 2021 kwam er een bijzondere e-mail binnen bij Historische Vereniging Voorst. Het was een digitale scan van een foto die afkomstig zou zijn uit Voorst. De oorspronkelijke foto was 37 x 25,5 cm, zat vastgelijmd op karton en was achter glas geplaatst in een zwarte lijst met goudkleurige rand. De ingelijste foto, in bezit van Gerard en Ria Zwartjens uit Raalte, had lang op zolder gelegen en had later een mooie plek aan de muur gekregen.

Volgens de familieoverlevering is de foto in Voorst gemaakt. Daar woonde de familie Zwartjens tot 1930, op De Konijnenbosch, een pachtboerderij van landgoed De Poll en De Nijenbeek. Toen de familieleden die het langst op De Konijnenbosch waren gebleven, naar Raalte vertrokken, verhuisde de foto waarschijnlijk mee.

De mysterieuze foto uit Voorst. Foto familie Zwartjens, Raalte.

“Wat is dit voor tafereel?”, vroeg de familie zich af. Het is geen statieportret waar alles netjes in het gelid is gezet. Er staan veel paarden op en opvallend veel vrouwen. Het tafereel ziet er eigenlijk best rommelig uit. Sommige mensen poseren voor de fotograaf, anderen zijn met iets bezig, zijn druk in gesprek, of kijken van een afstandje toe. Met welk doel is die foto gemaakt? En voor wie?

Een intrigerend mysterie, dat erom vroeg ontrafeld te worden. Voortvarend en hoopvol ging een team van onderzoekers aan de slag. Wie, wat, wanneer en waar precies, het moest toch niet te moeilijk zijn om daarachter te komen? Het werd een lange zoektocht, met hoogte- en dieptepunten. En met wisselend succes.

2. De vragen en de aanpak

Waar begint zo'n onderzoek en wat is de beste aanpak?

Er waren vier hoofdvragen:

1. Wie zijn deze mensen?
2. Wanneer speelt zich dit af?
3. Waar is de foto gemaakt?
4. Wat gebeurt hier precies?

Het startpunt van de zoektocht was vanzelfsprekend de foto zelf, de personen die erop waren afgebeeld, en het decor waarin ze stonden. Dat waren de directe aanwijzingen. De verwachting was dat deze op hun beurt weer zouden leiden tot nieuwe aanwijzingen en nieuwe vragen. Al die aanwijzingen en vragen zouden bij elkaar steeds meer inzicht geven, waarna - hopelijk - uiteindelijk een compleet beeld zou ontstaan.

Omdat het al snel moeilijk bleek te zijn personen, plaats, tijd en handeling met zekerheid te definiëren, moest er worden gewerkt met hypothesen. Deze werden voortdurend getoetst aan de beschikbare feiten en kennis, zoals die in allerlei schriftelijke en mondelinge bronnen te vinden waren.

Zo kronkelde de speurtocht voort, van aanwijzing naar idee, van idee naar hypothese, dan weer even terug met een nieuwe aanwijzing, een nieuw idee, en van daaruit naar een nieuwe hypothese. En zo steeds een stapje verder, tot het - voorlopige - eindpunt was bereikt.

De eerste aanwijzing was de periode waarin de foto was genomen. Dat moest gezien de kleding in de jaren '90 van de 19^e eeuw zijn, eerder in het begin van die jaren dan aan het eind. De foto moest bovendien genomen zijn op een warme en droge zomerdag, gezien het dorre gras en de appels aan de bomen. De locatie bleef onzeker. De fruitbomen duiden op een deel van een oude boomgaard. De gefotografeerde groep was duidelijk een gemengd gezelschap, afkomstig uit alle lagen van de maatschappij. De voorlopige conclusie werd: dit zijn pachtersvrouwen en -dochters, een paar heren en wat knechten die voor de paarden zorgden, met daartussen enkele leden van de familie die op Huis de Poll woonden. Daarom moest de foto daar in de buurt zijn genomen. En de dag, die stond in de krant: 3 juli 1893, toen het feest was in Voorst en een groep boeren naar het station toog om de jonge barones Nicoline Schimmelpenninck van der Oije en haar man jonkheer Rudolf van Weede na hun huwelijksreis op te wachten en naar Huis de Poll te begeleiden.

Dat werd de hoofdhypothese, gebaseerd op waarnemingen, aannames, verbeelding en enkele feiten. De zoektocht en het spoor leidden langs kranten, fotocollecties, spoorboekjes, archieven, stambomen, modegeschiedenis, paardenkeuringen, weerberichten, boerderijen en nog veel en veel meer. Het werd een ontdekkingstocht met vragen, vragen, een paar antwoorden en nog eens vragen.

Het grootste deel van het 'wie, wanneer, waar en wat' kon na afloop van het onderzoek slechts met veel slagen om de arm worden vastgesteld. Er bleven meer vragen over dan er antwoorden waren. Toch doemden gaandeweg de contouren van de wereld rond De Poll aan het eind van de 19^e eeuw steeds duidelijker op uit de nevelen van het verleden.

Voorst, 4 Juli. Gisterenmiddag heerschte in ons dorp een buitengewone drukte; op straat bewoog zich een onafzienbare menigte en uit bijna alle huizen wapperde de driekleur, en geen wonder! de heer Jhr. mr. Rudolf Everhard Willem van Weede en Jonkvrouwe Nicolina Adriana Sophie baronnesse Schimmelpenninck van der Oije van hun huwelijksreis teruggekeerd, zouden met den trein van 1,24 uur aankomen, om zich te Voorst te vestigen.

Een eerewacht van ruim 30 landbouwers te paard, met vaandel, en allen met Oranje sjerpen en linten versierd, wachtten den trein op en nadat de aankomenden in het voor hen bestemde open rijtuig hadden plaats genomen, werden zij door den heer Hendriks, rentmeester op den huize de Poll, met gepaste toespraak verwelkomd, tijdens welke gelegenheid den heer Reesinck, fotograaf te Zutphen, den stoet fotografeerde. Met de eerewacht voorop, werd stapvoets door het

dorp gereden en de pas aankomenden van alle zijden toegejuicht. Voor den huize Ruimzicht, hetwelk de heer van Weede laat verbouwen om het later te betrekken, werd even opgehouden en door den tuinman Bongaards een prachtig bouquet aangeboden, hetwelk in dank werd aangenomen; de werklieden op den huize Ruimzicht ontplooiden nog een vlag, waarna de stoet, onder dankzegging, voortreed door Gietelo naar den Poll, in welker eeuwen oude laan een prachtige eereboog was opgericht. Des avonds werd de menigte op gulle wijze onthaald.

Dat de heer van Weede met zijne echtgenoot alhier tot een lengte van dagen mogen gevestigd zijn en de aloude roem der familie Schimmelpenninck van der Oije handhaven, is aller wensch.

Feest in Voorst

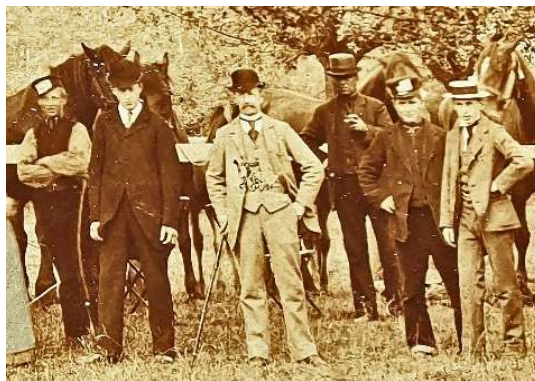
Zutphense Courant, 5 juli 1893.

3. Wie zijn deze mensen?

Op de foto staat een heel gezelschap, dat niet zomaar makkelijk in een 'van links naar rechts' beschrijving te vatten is. Toch zijn meerdere personen duidelijk herkenbaar, vooral dankzij het bestaan van eerdere of latere foto's. Een aantal leden van verschillende families die op of in de nabijheid van landgoed De Poll woonden, zijn met vrij grote - hoewel geen absolute - zekerheid geïdentificeerd.

De familie Zwartjens

De familie Zwartjens heeft de foto niet voor niets aan de muur hangen. Er zal in ieder geval iemand uit deze familie op staan. Al snel blijkt dat de man in het lichte kostuum, centraal op de foto, Gerhardus Hendrikus Zwartjens is (Fig. 1). Hij was de oudste zoon van Johannes Augustinus (Jan) Zwartjens en Theodora Aleida (Dora) Zuithoff. Op 1 mei 1853 werd hij geboren op De Konijnenbosch in Voorst, een pachtboerderij van landgoed De Poll, die sinds jaar en dag door de familie van zijn moeder werd bewoond.

Figuur 1

*Gerhardus Hendrikus Zwartjens
1853-1938. Foto Het Platteland.*

Dora Zuithoff omringd door haar kinderen, onder wie Antonia Gerarda Maria en Gerhardus Hendrikus. Rechts zus Antje Zuithoff. Foto HVV.

De familie werd eerder bij De Konijnenbosch gefotografeerd. In het originele bijschrift bij die foto wordt de derde persoon van rechts aangeduid als 'schoolmeester'. Gezien de gelijkenis met latere foto's gaat het vermoedelijk om Gerhardus Hendrikus. Mogelijk deed de manier waarop hij zich liet fotograferen, met bolhoed en stokje, schoolmeesterachtig aan. Dat hij van aanpakken wist en makkelijk op de voorgrond trad, kan ook hebben meegespeeld, al was dat wellicht ook een familietrekje.

De Konijnenbosch

De Konijnenbosch was een boerderij die naast de huidige ruïne Nijenbeek lag, in zuidelijke richting. Hij ging verloren bij beschietingen tijdens de bevrijding in 1945. De boerderij hoorde van oudsher bij De Nijenbeek en werd al in het eind van de 15^e eeuw genoemd. De Nijenbeek was toentertijd in het bezit van de familie Van Steenberghe. In 1779 kwam het kasteel in handen van Willem Anne baron Schimmelpenninck van der Oije, die ook eigenaar was van het landgoed De Poll.

De Konijnenbosch. Luchtfoto RAF 1944, library.wur.nl.

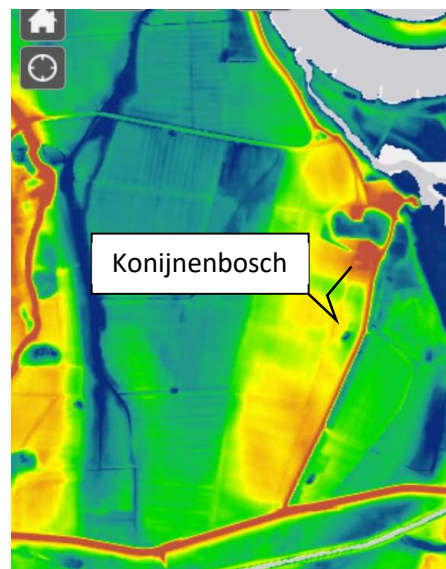
De Konijnenbosch was van oudsher een pachtboerderij. Het haardstedenregister van het schoutambt Voorst vermeldt Gerrit Sijthof en zijn vrouw als bewoners in 1749. Van De Konijnenbosch bestaat nog een pachtboek, waarin de jaarlijkse betalingen werden genoteerd. Als eerste staat daarin dezelfde Gerrit Zuithoff vermeld met een betaling van 150 gulden op 8 februari 1750. De pacht bleef ongeveer 200 jaar in de familie. Dochter Theodora Aleida Zuithoff trouwde er in 1852 met Jan Zwartjens en zo ging de pacht op die naam over. Hun zoon Antonius Constantinus bleef er boeren tot het najaar van 1930. Toen vertrok de familie naar

Raalte en volgde Jan Gemmink hen als pachter op. De Konijnenbosch bestond toen uit een woonhuis, schuren, een zesroedige berg, boomgaarden, tuingrond, bouw-, hooi- en weiland, in totaal meer dan 27 ha.

De Konijnenbosch is mogelijk genoemd naar een zogenaamde ‘konijnenwarande’, een besloten jachtgebied van de heer van De Nijenbeek. Konijnen houden en jagen kon daar prima, want De Nijenbeek en De Konijnenbosch lagen als een hoge ‘oase’ in het lage gebied van de Voorster uiterwaarden.

Het houden van konijnen in een warande was een oud recht en kwam overal in ons land voor, bijvoorbeeld aan zee, in de duinen. Als de schade door de konijnenvraat soms te groot werd en de jagers de beesten niet meer de baas konden, kregen arme mensen daar toestemming om de konijnen te vangen.

Dichter bij huis was in ieder geval een warande in de Halmen bij Voorst. Die behoorde toe aan de boerderij de Presink. Dat zo’n jachtterrein de nodige overlast kon geven als de konijnen uitbraken en schade in de omgeving aanrichtten, spreekt voor zich. In 1641 waren de gemoederen daarover zo hoog opgelopen dat er zelfs over werd geprocedeerd.¹

Hoogtekaart met de Konijnenbosch, ahn.nl.

¹ J.H. Edelman schrijft daarover in de ‘Gids voor Nijenbeek’ (1901): “Langs den laatsten weg (van bakker Bril naar De Nijenbeek) wisselen bouwland en laag houtgewas elkaar af. Achter het kreupelhout tegenover het

In 1879 trouwde Gerhardus Hendrikus met Antonia Pelgröm van 't Hoen, waarna het jonge paar vermoedelijk bij haar ouders introk. Hij was een echte paardenman, en zijn fokhengsten vielen bij keuringen vaak in de prijzen. De liefde voor het vak was hem kennelijk met de paplepel ingegoten, want ook zijn moeder, de weduwe Zwartjens, sleepte met haar paarden regelmatig prijzen in de wacht. Rond 1888 verhuisde het gezin naar Het Nieuwe Hoen, dat toen werd gebouwd. Gerhardus Hendrikus was jarenlang voorzitter van de Coöperatieve Boerenleenbank, lid van de gemeenteraad van Voorst, bestuurslid van de Onderlinge Brandwaarborg-maatschappij 'Het Platteland', bestuurslid van de wijkverpleging, bestuurslid van de afdeling Voorst en Wilp van de Geldersch-Overijsselsche Maatschappij van Landbouw en mede-oprichter van de fokvereniging. Bij zijn overlijden in 1938 werd hij geroemd als een van de pioniers die zich inzetten voor het "organiseren en verheffen" van de boerenstand.

Figuur 2

De vrouwen van de familie Zwartjens staan in 1893 prominent in beeld. De zus van Gerhardus Hendrikus, Antonia, is tweede van links in het groepje van vijf vrouwen (Fig. 2). Je kunt niet zeggen dat ze echt gearmd staat met tante Antje Zuithoff, maar deze laatste heeft in elk geval haar arm vertrouwelijk om die van Antonia geslagen. In het midden staat de pas getrouwde Nicoline, genoeglijk arm in arm met Antonia Zwartjens-Pelgröm, de echtgenote van Gerhardus Hendrikus. Helemaal rechts op deze uitsnede Dora Zwartjens, gekleed in dracht. Een onafhankelijke vrouw, gewend haar huishouden en haar bedrijf zelfstandig te bestieren. Zij is zich ook zonder steun van een vrouwenarm voldoende bewust van haar waardigheid.

Wie van de familie de foto mee naar huis heeft gekregen, is onduidelijk. Gerhardus Hendrikus lijkt daarvoor de beste kanshebber, omdat hij letterlijk de meest centrale plek inneemt in het gezelschap. Later is de foto dan waarschijnlijk teruggegaan naar zijn broer

Antonia Zwartjens-Pelgröm op 83-jarige leeftijd, in 1929. Foto Zutphense Courant.

huisje, dat we aan de rechterkant van de weg zien liggen, bevindt zich een boschje dat de Konijnenbosch heet. Oorspronkelijk was hier een Conijnenwarande van het huis Nijenbeek, de grond dus, waar de heeren van het huis Nijenbeek hun konijnen hielden. Dat er nog al eenige moeten geweest zijn, blijkt zeker uit de klacht van de omwonenden op 20 November 1641, over de schade door de konijnen veroorzaakt: end daer zijn 3614 Conijnenhoolen."

Anton of diens zoon Jan, die het langst op De Konijnenbosch bleven wonen. Dat hun nazaten ook een van de prijzen in bezit hebben die Gerhardus Hendrikus een paar jaar later won met zijn paarden, wijst in die richting.²

² G.H. Zwartjens won in 1897 de eerste prijs in het concours voor het “beste en schoonste tuigpaard” op de landbouwtentoonstelling van de Geldersch-Overijsselsche Maatschappij van Landbouw. De prijs was een kunstvoorwerp, dat evenals de foto uit 1893 met de familie Zwartjens meeverhuisde naar Raalte.

Rentmeester Hendriks

In het groepje dat aan de linkerkant opgesteld staat voor de foto, staat de rentmeester van De Poll, Rutger Hendriks (Fig. 3). Hij zorgde voor het dagelijks reilen en zeilen van het landgoed. Naast hem staan een paar jonge mannen op stoeltjes die daar vast niet voor bedoeld waren. Zijn schuine, waakzame blik naar hen geeft wel aan dat hij gewend was toezicht te houden en zich verantwoordelijk voelde voor de gang van zaken op deze feestelijke dag. Hij was ook degene die op station Voorst na aankomst van de trein het bruidspaar verwelkomde met een toespraak. Hij zal, evenals Gerhardus Hendrikus Zwartjens, een belangrijke rol hebben gespeeld bij de organisatie van dit evenement.

Figuur 3

Rentmeester Hendriks en zijn vrouw Johanna, ca 1920. Foto HVV.

Schuin voor hem staat vermoedelijk zijn tweede vrouw, Johanna Arendina Alink. Hendriks was eerder getrouwd geweest met Johanna Egbertha Levedag. Een relatief laat huwelijk: hij was al 39 jaar, negen jaar ouder dan zij. Ze kregen twee dochters, Berendina en Geertruida. Na haar vroegtijdig overlijden in 1891 hertrouwde Rutger met Johanna Arendina, dochter van een winkelier uit Lochem. Hij was 51 jaar, zij 47. Kinderen kwamen er logischerwijs niet meer. Voor haar zal de overgang van de winkel in de stadse Achterstraat in Lochem naar de ruimte van De Poll aanzienlijk zijn geweest. Geen wonder dat ze zichtbaar geniet van de gezelligheid van deze dag. Ze is zelfs zo druk in gesprek met haar buurvrouw dat ze vergeet op de fotograaf te letten.

Rutger Hendriks was bijna 40 jaar rentmeester op De Poll, als opvolger van zijn vader Berend Hendrik. Daarnaast was hij actief in verschillende besturen. Hij was onder meer secretaris en daarna ondervoorzitter van de afdeling Voorst en Wilp van de Geldersch-Overijsselsche Maatschappij van Landbouw. Hij overleed op 80-jarige leeftijd in 1922. Na zijn overlijden nam zijn broer Willem Anne het rentmeesterschap van De Poll tijdelijk op zich. Deze werd opgevolgd door Jannes (Jan) Schoemaker (* 1881).

Een rentmeester hield zich onder andere bezig met:

- Exploitatie van het landgoed, waaronder jacht en pacht
- Regelen van de dagelijkse gang van zaken
- Toezicht op onderhoud van bos, land, huizen en wegen
- Het regelen van de verkoop van jonge bomen, bomen voor planken, timmer- en klomphout, heien telegraafpalen, rijshout enz.
- Het regelen van de verpachting van boerderijen en land

Tegenwoordig zijn rentmeesters professionals, vroeger waren het zogeheten boerenrentmeesters. Het waren vertrouwensmannen van de landgoedeigenaren.

De familie Lammers

Rechts van rentmeester Rutger Hendriks staat, achter een groepje vrouwen, Hendrikus Lammers, boer op De Oude Poll (Fig. 4). Hij draagt dezelfde kenmerkende baard als rentmeester Hendriks. Niet zo vreemd, want hoewel hij wat ouder was dan Hendriks, hoorden ze toch tot ruwweg dezelfde generatie. Hij staat achter het hek, tussen de paarden.

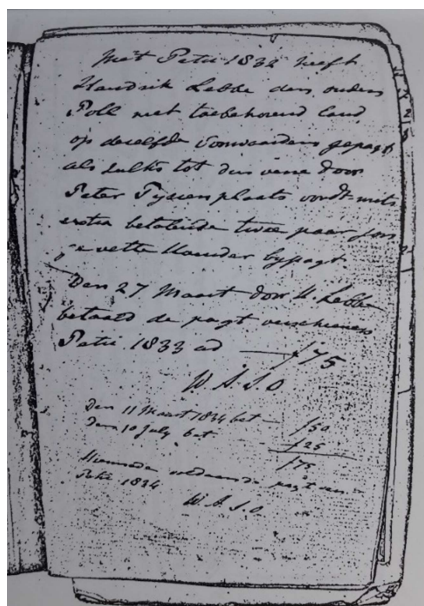

Figuur 4

V.l.n.r. dienstmeisje Reintje Pas, Hendrik Jan (*1862), Hendrikus (*1827), Hendrikus (*1898), Arendina Lammers-Lammersen (*1869). Foto Henk Lammers.

Hendrikus Lammers werd in 1827 geboren op de Breemade (tegenwoordige IJsselstraat), net in de gemeente Brummen. In 1858 trouwde hij met Christina Lebbink, dochter van Hendrik Lebbink, pachter op De Oude Poll. Hendrik Lebbink was daar in 1832 gekomen toen hij de pacht overnam van Peter Tijssen. Het pachtboekje van de familie Lebbink/Lammers is bewaard gebleven.

Eerste bladzijde uit het pachtboekje van de familie Lebbink/Lammers op De Oude Poll: "Met Petri 1832 heeft Hendrik Lebbink den Ouden Poll met toebehorend land op dezelfde voorwaarden gepagt als zulks tot dusverre door Peter Tijssen plaatsvond." De pacht werd persoonlijk geïnd door Willem Anne Schimmelpenninck van der Oije. Uit: Het Warnsveldse geslacht 'Lebbink' uit de buurtschap Vierakker, 2001.

Hendrikus en Christina kregen zeven kinderen, waarvan er in 1893 nog drie in leven waren: de zoons Evert Jan (1859-1933), Hendrik Jan (1862-1919) en dochter Aaltje (1867-1930).

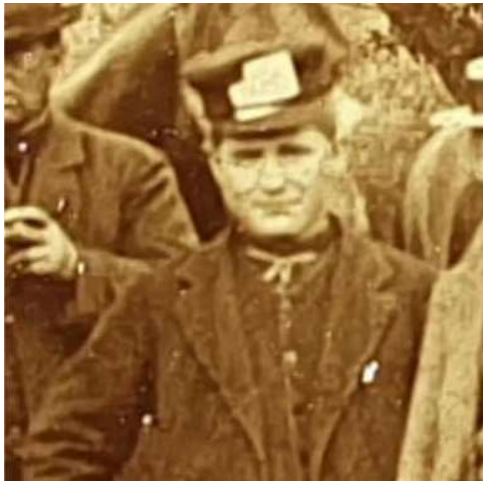
Kindersterfte was in de 19^e eeuw nog steeds een groot probleem. Daarbij ging het vooral over zuigelingensterfte, maar ook na het eerste levensjaar bleven kinderen kwetsbaar. Cholera, pokken, difterie, influenza, tuberculose, mazelen, kinkhoest en tyfus eisten jaarlijks vele slachtoffertjes. Zo heerste er van 1870 tot 1873 pokken in heel Nederland. De epidemie eiste 20.000 doden, waarvan 16.000 kinderen. Waarschijnlijk werden de kleine Hendrika Lammers (*1869) en haar broertje Gerrit (*1870), die vlak achter elkaar in het voorjaar van 1871 overleden, slachtoffer van die epidemie.

Moeder Christina was al overleden toen de latere familiefoto genomen werd. Op de foto uit 1893 staat zij vermoedelijk in het midden van het damesgroepje, dicht tegen het hek aan, maar jammer genoeg bewoog ze net op het moment dat de foto genomen werd, dus zien we alleen vage contouren (Fig. 4). Links van haar staat een jonge vrouw die dochter Aaltje zou kunnen zijn. Zij was 26 toen de foto gemaakt werd. Als zij erbij was, is het logisch dat ze bij haar ouders stond. De zoons Lammers staan vast niet op de foto omdat ze deel zullen hebben uitgemaakt van de erewacht die Nicoline en Rudolf afhaalde van het station Voorst. Hendrikus zal zichzelf er te oud voor gevonden hebben. “Gaan jullie maar naar het station”, zal hij tegen zijn zoons hebben gezegd, “ik loop wel met jullie moeder mee.” Of misschien was hij nodig bij de paarden.

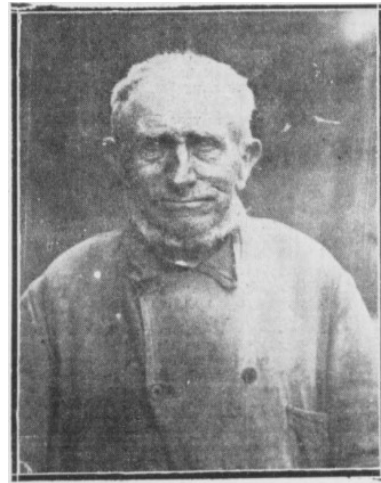
Aaltje trouwde in 1894 met bakker Roelof van de Worp en vertrok met hem naar Apeldoorn. De zoons trouwden in respectievelijk 1897 en 1895 met twee zusters Lammersen uit het Gietelsche Broek. De pacht van De Oude Poll bleef in de familie en inmiddels boert de vijfde generatie Lammers op het landgoed.

Theodorus Schoonheden

Rechts naast Gerhardus Hendrikus Zwartjens en Rudolf van Weede staat Theodorus (Dorus) Schoonheden (Fig. 5). Hij is gekleed in een net boerenpak met vest en draagt een hoog opstaande pet, die nog het meest aan een kepi doet denken, met in de band een kaart of label gestoken.

Figuur 5

Dorus Schoonheden, 80 jaar. Foto Deventer Dagblad.

Dorus werd in 1853 in Voorst geboren en trad op 1 maart 1870 als arbeider in dienst bij De Poll. Hij bleef daar werken tot op hoge leeftijd. In 1933, toen hij tachtig werd, schreef de krant: *“Nog elken dag verricht de krasse baas met ijver zijn werk, dat hij vooreerst niet in de steek denkt te laten.”*

Hij trouwde met Everdina Denekamp en samen kregen ze zeven kinderen. De familie kreeg zware klappen te verduren. Hun kleinzoon Theodorus Christiaan, de oudste van zoon Johannes, verongelukte op 9 april 1945 door een splinterbom bij de spoorwegovergang aan de Enkweg in Voorst. Een tweede kleinzoon, Theodorus, de derde met die naam op rij, sneuvelde op 22 mei 1949, tijdens een patrouille bij kampong Serut, Indonesië. Samen met acht jongens die diezelfde dag om het leven kwamen, werd hij begraven op ereveld Candi bij Semarang. Voor hem en vier andere jonge mannen uit de gemeente Voorst die tijdens de onafhankelijkheidsoorlog in Indonesië omkwamen, werd een monument opgericht op de begraafplaats aan de Deventerweg, tegenover De Zutphenboer, waar ruim vijftig jaar eerder zijn grootvader zo vrolijk voor de foto had geposeerd.

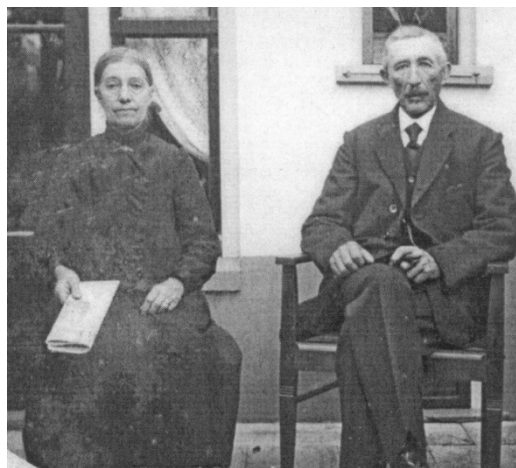
kleinzoon Theodorus (*1927).

De grote onbekende

Helemaal rechts van het gezelschap staat, enigszins terzijde, nog iemand in een licht zomerkostuum (Fig. 6). Op kleine accenten na (hij draagt bijvoorbeeld zijn das anders geknoopt) draagt hij dezelfde kleding als Gerhardus Hendrikus Zwartjens. Op de foto neemt hij een veel minder prominente plaats in dan Zwartjens. Misschien was hij van nature bescheiden en trad hij liever niet op de voorgrond. Het zal niet aan zijn status hebben gelegen. Op een latere foto staat hij afgebeeld samen met een vrouw. Mogelijk is dat zijn echtgenote, maar het zou ook heel goed een huishoudster kunnen zijn. Het wit gepleisterde huis kan het koetshuis van De Poll zijn, maar eigenlijk is dat niet zo logisch omdat rentmeester Hendriks daar woonde. Een fietstocht langs alle wit gepleisterde boerderijen in de omgeving van De Poll leverde geen herkenning op. Uiteindelijk mislukten alle pogingen om de identiteit van 'Bolhoed' zoals hij gaandeweg het onderzoek werd genoemd, te achterhalen.³

Figuur 6

Dame en heer, namen onbekend. Foto HVV.

³ De familie Lammers van De Oude Poll meent Jannes Schoemaker en zijn vrouw Gerritje Hulleman te herkennen. Schoemaker was rentmeester na waarnemer Willem Anne Hendriks, ongeveer in de periode 1925-1940. Henk Lammers (*1933) heeft Jannes Schoemaker nog persoonlijk meegemaakt. Schoemaker werd echter geboren in 1881. 'Bolhoed' kan daarom niet Jannes Schoemaker zijn. Wie o wie lost dit mysterie op?

De familie Schimmelpenninck van der Oije

Centraal in de damesgroep staat freule Johanna Maria Schimmelpenninck van der Oije (Fig. 7). Zij werd in 1842 in Den Haag geboren, of in 's Hage zoals dat in die tijd deftig genoemd werd. Zij was vermoedelijk op 3 juli 1893 de gastvrouw die het jonge paar in Huis de Poll opwachtte en verwelkomde na hun terugkeer van de huwelijksreis. De familie Schimmelpenninck van der Oije verbleef een groot deel van het jaar in Den Haag, maar was 's zomers vaak op De Poll te vinden.

Hoewel Johanna Maria als dochter van een baron zelf ook barones was, een titel die in het geval van de familie Schimmelpenninck van der Oije overging op alle kinderen, werd ze in de berichtgeving over de bewuste dag freule genoemd. Ongehuwde adellijke dames en heren met een titel werden in de 19^e eeuw, en ook nog wel later, aangesproken met de titel freule resp. jonkheer. Dit gold ook voor dames en heren die wel deel uitmaakten van adellijke families, maar zelf geen titel hadden, zoals bijvoorbeeld Rudolf van Weede, de kersverse echtgenoot van Nicoline Adriana Sophie barones Schimmelpenninck van der Oije.

Figuur 7

Johanna Maria Schimmelpenninck van der Oije, 1865, foto Maurits Verveer. Rkd.nl.

Figuur 8

Nicoline staat even verderop in de rij (Fig. 8). Ze staat er bijzonder ontspannen bij en kijkt vriendelijk glimlachend van onder haar hoed naar de fotograaf. Waarom zou ze ook niet ontspannen zijn? Het is een mooie dag, ze is zojuist feestelijk ontvangen door haar pachters en hun gezinnen. Ze kijkt terug op een mooie huwelijksdag en een heerlijke huwelijksreis, en nu kan haar leven als getrouwde vrouw echt beginnen. Samen met haar lief, de jonkheer Van Weede, zal ze haar intrek nemen in Ruimzicht, een villa in Voorst, die daartoe op dit moment een verbouwing ondergaat.

Verliefd, verloofd, getrouwd

Nicoline en Rudolf trouwden in Utrecht, waar baron Alexander Schimmelpenninck van der Oije als Commissaris van de Koningin(-regentes) resideerde in het Paushuis. Welke hofmakerij aan dit huwelijk vooraf ging en hoe ze elkaar hadden leren kennen, blijft in sluiers gehuld. Wel is bekend dat de vader van Nicoline en de zwager van Rudolf elkaar goed kenden uit de regeringskringen waarin ze verkeerden. Bij de Tweede Kamerverkiezingen van 1887 waren baron Alexander Schimmelpenninck van der Oije en baron Melvil van Lynden, die gehuwd was met Catharina Johanna van Weede, beiden kandidaat voor het district Arnhem.

Kon de jongen ermee door? Het Huwelijksaanzoek, door Evert Jan Boks (1882).

Het lijkt niet onwaarschijnlijk dat in de relatie van beide heren de kiem ligt van de kennismaking die zou leiden tot het huwelijk op 6 april 1893. Succesvolle politicus baron Alexander Schimmelpenninck van der Oije had een mooie huwbare dochter van 27 jaar. Succesvolle politicus baron Melvil van Lynden had een even huwbare, intelligente, goed uitzijnde zwager van 34 jaar, meester in de rechten, die een mooie carrière in de politiek tegemoet leek te gaan. Vooral voor

Rudolf was het de hoogste tijd om aan trouwen te denken. Hij was al iets ouder dan de gemiddelde bruidegom uit zijn klasse en in die tijd. Ook voor Nicoline begon de tijd te dringen.⁴

Rudolf en Nicoline zijn niet de enigen in het gezelschap bij De Poll die er rijkelijk laat bij waren. Ook Antonia Zwartjens was niet meer heel piepjong toen ze in 1895 trouwde met bakker Wilhelmus Bril. Zij waren resp. 28 en 34 jaar oud. In het geval van Antonia zou je je kunnen voorstellen dat ze in het mannenhuishouden van het gezin op De Konijnenbosch niet makkelijk gemist kon worden. Misschien kwam het moeder Dora eigenlijk wel goed uit haar nog even thuis te houden. Misschien was het ook niet voor niets dat zij als partner geen boerenzoon koos. Als enige dochter zal ze hard hebben moeten werken en weinig tijd voor vertier hebben gehad. En voor Wilhelmus kan heel goed hetzelfde hebben gegolden: hij volgde zijn vader niet op in de bakkerij, maar liet dat aan zijn jongere broer over en vertrok samen met Antonia naar Heteren. Een heel avontuur, als je je hele leven in Voorst had gewoond.

In tegenstelling tot het huwelijk van Rudolf en Nicoline is dat van Antonia en Wilhelmus ook niet helemaal conform de ongeschreven regel van de 19^e eeuw, dat je alleen binnen je eigen milieu rondkeek wanneer je op zoek was naar een partner. Nu is de zogenaamde endogamie, het trouwen binnen je eigen sociale kring, natuurlijk van alle tijden. Alleen worden er verschillende accenten gelegd in verschillende sociale gemeenschappen en verschillende periodes van de geschiedenis. In de late 20^e en vroege 21^e eeuw is de endogamie vooral gerelateerd aan

⁴ In 1893 was de gemiddelde leeftijd waarop mannen en vrouwen huwden, resp. 27,5 en 26 jaar.

opleidingsniveau, en minder aan zaken als afkomst, godsdienst, ras of klasse. In de 19^e eeuw zochten edelen, gegoede burgers, boeren, ambachtslieden en arbeiders hun huwelijkspartners vooral binnen de eigen sociale klasse. Zo werden eventuele bezittingen veiliggesteld voor volgende generaties. Zoals ze in Salland zeiden: “Een osse en een ezel mu ‘j nooit veur ene ploog spannen.” Bovendien bleven veel mensen hun hele leven in de eigen streek, zodat het logisch was dat ze hun huwelijkspartners ook in de eigen omgeving vonden. Of tegenkwamen op de bruiloft van hun broer of zus: “Van een bruiloft komt een bruiloft.”

**Hier jaagd zij Jan de deur weer uit,
 Zij toond haar schat van Linnengoed,
 En zegt: kom Jan lief, houd maar moed**

Fragment centsprent, 1803-1808, uitg J. Wendel, collectie KB.

Opvallend bij het onderzoek naar het gezelschap op De Poll is dat broers uit een gezin nogal eens met zussen uit een ander gezin trouwden. Zo trouwden de zoons van Hendrikus Lammers bijvoorbeeld met twee zusjes Lammersen en trouwden twee zoons uit de familie Van Voorst, die op De Presink boerde, met twee meisjes Harmsen. Dit beviel zelfs zo goed, dat zoon Gerrit na het vroegtijdig overlijden van zijn vrouw Harmina Harmsen ook weer met een zus van haar trouwde. In de daaropvolgende generatie trouwden twee dochters van Marinus van Voorst met twee broers Van Neck. Mogelijk een praktische oplossing beiderzijds om het geld binnen de familie te houden. Wie zal het zeggen...

Terug naar de foto: enkele dames in de rij hebben de blik verlegen en misschien wat nieuwsgierig naar de linkerzijde gericht, waar Nicolines kersverse echtgenoot, de 34-jarige jonkheer Rudolf van Weede, bedaard van onder zijn hoed naar de fotograaf blik (Fig. 9).

Rudolf is keurig in het zwart gekleed, naar de heersende mode van die tijd. Hij heeft de jeugdige uitstraling die hij zijn hele leven hield.

Figuur 9

*Rudolf van Weede rond 1920.
Foto HHV.*

Rudolf Everard Willem van Weede was het vijfde kind van Hendrik Maurits van Weede (1817-1866) en Anna Magdalena van Hangest d'Yvoy (1818-1877). De familie woonde op Huis Salentein bij Nijkerk en was eigenaar van uitgebreide bezittingen in met name Gelderland en Utrecht. Na zijn rechtenstudie in Utrecht en zijn daaropvolgende promotie in 1883 woonde Rudolf opnieuw in Nijkerk. Vanaf 1898 was hij werkzaam als kamerheer voor koningin-moeder Emma, later als hofmaarschalk en grootmeester. Tijdens hun huwelijksjaren woonden Nicoline en Rudolf eerst in villa Ruimzicht aan de straatweg in Voorst. Ze vertrokken in 1901 naar Den Haag, waarna ze Ruimzicht in 1902 verkochten aan G.A. Brandts uit Hilversum. Nadat ze een aantal jaren in Den Haag hadden gewoond, verhuisden ze in 1912 naar Soest. Vervolgens huurden ze in 1919 De Lathmer in Wilp. In 1926 - Nicoline was in 1922 op De Lathmer overleden - woonde de achtergebleven Rudolf een tijd op Beekzicht. Ten slotte woonde hij tussen 1929 en 1933 nog in De Haag, waarna hij in 1933 in zijn laatste woonplaats Voorst op De Poll overleed.

4. Wanneer speelt zich dit af?

Aan de kleding te zien is de foto gemaakt in de jaren '90 van de 19^e eeuw. Getuige de dorheid van het gras, het loof aan de bomen, de appels aan de fruitbomen en de stand van de zon speelde het tafereel zich af in de zomer. Links op de achtergrond is een vaandel te zien, wat op een bijzondere gebeurtenis wijst. Het was dus een feestelijke dag tijdens een droge periode in een zomer tussen 1890 en 1900. De meest waarschijnlijke datum is 3 juli 1893, de dag dat barones Nicoline Schimmelpenninck van der Oije en haar man jonkheer Rudolf van Weede na hun huwelijksreis feestelijk werden ontvangen op station Voorst, en door een erewacht werden begeleid naar Huis de Poll.

Kleding en accessoires

In de eerste helft van de 19^e eeuw werd de dameskleding steeds volumineuzer, met grote, wijd uitstaande rokken en enorme ballonmouwen, met crinolines en tournures. Aan het eind van de eeuw werd de vrouw minder afhankelijk, en dat was terug te zien in de kleding. De rokken werden smaller, van achteren nog wel iets wijder dan van voren, maar de enorme draperieën die de dames eerder met zich meesleepten, werden afgezworen. De vrouw ging zich meer bewegen, letterlijk en figuurlijk. Het mantelpak kwam in de mode. Het jasje werd over een blouse met hoge boord gedragen, soms met een das of vlinderdas. De rok moest vaak nog wel losjes met één hand worden vastgehouden om slepen over de grond te voorkomen. Blouses met kantversieringen waren populair, ook bij de dames van De Poll. Daarnaast werden de schouders geaccentueerd door middel van pof- of kopmouwen. Om nog meer accent te leggen op het bovenlichaam werd de taille nog verder ingesnoerd door een korset.

Butterick Metropolitan Fashions, najaar 1891.

Nieuw in de tweede helft van de 19e eeuw was bovendien dat er naaimachines waren, en patronen waarmee thuisnaaisters hun eigen jurken konden maken. Links in de rij dames op de foto uit 1893 staan twee meisjes die dezelfde outfit aan hebben. Duidelijk gemaakt van één patroon, in verschillende kleuren. Er zijn trouwens nog twee dames die dezelfde jurk dragen: freule Schimmelpenninck van der Oije en haar nichtje, de bruid (Fig. 7 en 8). Het was

in die tijd dan ook heel gewoon als twee zussen, of een moeder en een dochter, of zoals in dit geval een tante en een nichtje zich in dezelfde jurk vertoonden. Wel is goed aan de kleding te zien welke dames van stand zijn en welke tot het gewone volk behoren. De vermogende dames zitten net iets strakker in hun korset en hun kleding is duidelijk professioneel maatwerk.

De hoeden waren in die tijd van stro of vilt, met veel linten en bloemen. Strohoeden waren 's zomers populair. Ook de wat ouderwetse kapertjes, of kapothoedjes, werden nog gedragen, vaak door oudere of getrouwde vrouwen. De enige dame van het gezelschap bij De Poll die zo'n kapothoedje draagt, is Antonia Zwartjens. Ze is niet oud, maar toch met haar 27 jaar ook geen

jong meisje meer. Ter compensatie van de iets ouderwetse stijl heeft zij haar hoedje wel mooi opgefleurd met bloemen en een pauwenveer. Als tegenhanger van de ‘mannelijke’ kopmouwen zijn de meeste andere hoeden vrij groot, met veel strikken, linten, bloemen en veren. Enkele oudere vrouwen, zoals de weduwe Zwartjens en haar zus, Antje Zuithoff, gaan gekleed in dracht, compleet met knipmuts.

Patroonbeschrijving voor een parasol, Modetijdschrift De Gracieuze, april 1893.

Voor veel dames was de parasol een geliefd accessoire. Er waren parasols met een dubbelfunctie, de zogenaamde entouscas (en tous cas, voor iedere gelegenheid), die zowel tegen de zon als tegen de regen beschermden. De parasol werd al gedragen door de oude Egyptenaren, maar pas toen hij zijn intrede deed in dat deel van de westerse wereld waar regen gebruikelijker is dan zonneschijn, ontstond de behoefte de parasol ook geschikt te maken als bescherming tegen regen. Niet voor niets is het Latijnse woord umbra (schaduw) terug te vinden in het woord ‘umbrella’. Op 3 juli 1893 regende het echter niet. Geen van de vrouwen van De Poll heeft haar parasol uitgeklappt. Zo te zien gebruiken de dames de parasols vooral als decoratief voorwerp. Handtassen waren in de 19^e eeuw nog vooral functionele handbagage en nog niet zo populair dat geen enkele vrouw zonder tas de deur uit ging. Een parasol was perfect om mee te flaneren, of de zon nu scheen of niet. Vergelijkbaar met de wandelstok voor de heren.

De heren droegen vaak een jacquet, een in die tijd nog korte pandjas met weggesneden voorpand. Op de foto dragen meerdere heren zo’n jacquet, zoals rentmeester Hendriks en jonkheer Van Weede. Er zijn drie heren in een licht kostuum. Een van hen gaat verscholen achter een van de paarden ter linkerzijde. De andere twee zijn Gerhardus Hendrikus Zwartjens en de onbekende man die, enigszins afzijdig, naast de weduwe Zwartjens staat (Fig. 6). Mogelijk maakten zij deel uit van de erewacht die het bruidspaar van het station naar De Poll had begeleid. Veel mannen dragen een pet, sommigen, met meer status, dragen een strohoed, een bolhoed, of een ‘low topper’, een laag model hoge hoed.

Er is weinig gezichtshaar te zien. Eind 19^e eeuw nam de populariteit van de baard sterk af. Rentmeester Hendriks en pachter Lammers dragen nog een zogenaamde kabouterbaard (de variant die in het Engels een ‘chin strap’ of ‘chin curtain’ heet). Voor deze gelegenheid is het baardje keurig bijgeschoren. Verder zijn er een paar snorren.

Wat gebeurde er nu precies op 3 juli 1893, waaruit kan worden afgeleid dat dit juist een foto van die dag is? Uit krantenberichten komt naar voren dat een fotograaf de aankomst van het bruidspaar Van Weede-Schimmelpenninck van der Oije vastlegde op de gevoelige plaat. De aanwezigheid van een fotograaf was in die tijd nog zo bijzonder dat de plaatselijke pers er

Een eerewacht van ruim 30 landbouwers te paard, met vaandel, en allen met Oranje sjerpen en linten versierd, wachtten den trein op en nadat de aangekomenen in het voor hen bestemde open rijtuig hadden plaats genomen, werden zij door den heer Hendriks, rentmeester op den huize de Poll, met gepaste toespraak verwelkomd, tijdens welke gelegenheid den heer Reesinck, fotograaf te Zutphen, den stoet photographeerde. Met de eerewacht voorop, werd stapvoets door het

melding van maakte. Een foto als deze was op zich al een gebeurtenis. De meest voor de hand liggende feestelijke gelegenheid in de jaren '90 in Voorst, waarvan bekend is dat er een fotograaf bij was, was de ontvangst van het pasgetrouwde stel, met de daaropvolgende rit naar De Poll.

Zutphense Courant 05-07-1893.

Het moet er die dag feestelijk hebben uitgezien, een stoet van 30 boeren (volgens het Deventer Dagblad waren het er 31), met vaandels, oranje sjerpen en linten, eerst op weg naar het station. Verwachtingsvolle spanning, zou de trein op tijd komen? En zat het bruidspaar erin? De aankomsttijd zou volgens het bericht in de Zutphense Courant 1.24 uur in de middag zijn, een tijdstip dat in de dienstregeling uit die tijd vreemd genoeg niet terug te vinden is.⁵ De trein uit Zutphen zou om 1.14 uur in de middag aankomen, de trein uit Apeldoorn om 12.59 uur (die trein zou trouwens volgens de dienstregeling niet stoppen in Voorst, maar natuurlijk kan de machinist een extra stop hebben ingelast). Daarna hield de rentmeester zijn toespraak en maakte de fotograaf een foto bij het perron, waarna de hele stoet in optocht door Voorst ging, eerst naar villa Ruimzicht, dat op dat moment voor het bruidspaar werd verbouwd, vervolgens door naar Huis de Poll.

Daarna volgde een tweede foto: op 26 augustus 1893 wist het Deventer Dagblad te melden dat fotograaf Reesinck op 3 juli van dat jaar drie foto's had gemaakt, waaronder een van *“de eerewacht, aan beide zijden van de stoep geschaard, terwijl jhr. van Weede en zijne echtgenoot met mevrouw S. en freule S. zich in het midden bevinden”*. Deze foto is als blijk van dank aan de betrokken boerenfamilies uitgereikt, aldus het bericht.

Zo is het onderwerp van twee van de drie foto's dankzij de lokale pers bekend: de eerste bij het station, de tweede bij het bordes van De Poll. Zou het niet mooi zijn als 'onze foto' de derde is? Volgens het berichtje in de Zutphense Courant werden de boeren op 3 juli 1893 *“uitgenoodigd de avond op de Poll aangenaam door te brengen”*. Alle gelegenheid dus voor fotograaf Reesinck uit Zutphen om nog een derde foto te maken.

⁵ Was het letterduiveltje van de zetter actief? Weer zo'n klein mysterie dat moeilijk op te lossen is.

De fotografie

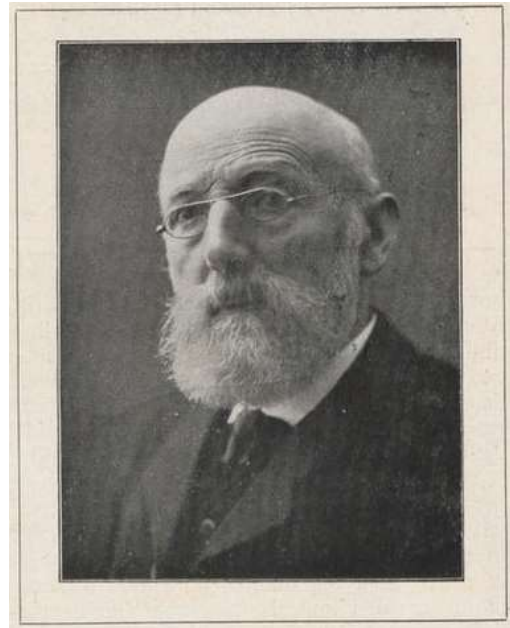
Fotograaf Johan Christiaan Reesinck uit Zutphen werkte vaak in opdracht van adellijke of vermogende families in de wijde omgeving van zijn standplaats. Veel portretten, maar ook wel gezelschappen bij hun landgoederen. Zo ook op 3 juli 1893. Echter, twee geraadpleegde experts kwamen afzonderlijk van elkaar tot de conclusie dat de fotograaf van de foto van de familie Zwartjens eerder een amateur zal zijn geweest. De compositie van de foto is best goed, maar de fotograaf stond wel erg ver van het gezelschap af, waardoor bijna de helft van de foto in beslag wordt genomen door een lege grasvlakte. Ook wordt er door een deel van het gezelschap niet formeel geposeerd. Het lijkt er bijna op dat dit een snapshot, een momentopname is. En een professionele fotograaf zou vrijwel zeker dichter bij zijn onderwerp zijn gaan staan.

Wat precies het onderwerp van de foto is, is daarbij ook niet helemaal duidelijk. Misschien ging het om de locatie, of was er net een paardenkeuring gehouden, die belangrijk genoeg werd gevonden om een foto van te maken. Of misschien stond Gerhardus Hendrikus Zwartjens centraal, of de groep dames.

Niels Coppes, conservator fotografie van Paleis 't Loo, merkt op dat de foto de sfeer ademt van een veel eerdere foto, zo rond 1850, omdat fotografen toen nog erg aan het experimenteren waren en het vak nog wat aan het uitvinden waren. De foto van De Poll is gezien de kleding duidelijk eind 19^e eeuw gemaakt, maar oogt wat onbeholpen, deels door de compositie, deels door het informele karakter. Sommige mensen zijn met iets heel anders bezig, zijn aan het bewegen, of letten totaal niet op. Het nemen van zo'n foto was een langdurige geschiedenis, je kunt je voorstellen dat het voor sommigen lastig was om lang stil te staan. Het vergde ook nogal wat van

Zo fotografeerde J.C. Reesinck: personeelsleden van Huis Ruurlo op de Molenbrug bij het landgoed. Foto Gelders Archief.

J.C. Reesinck bij zijn 50-jarig jubileum als fotograaf in 1913. Foto De Camera, 1913.

de fotograaf om de juiste instructies te geven. Hij zag immers zijn onderwerp in spiegelbeeld. Op basis daarvan moest hij vervolgens de juiste instructies geven.

Of Reesinck de fotograaf was? “Niet waarschijnlijk”, oordeelt Niels. “Ik sluit het niet uit, maar Reesinck was een zeer professionele fotograaf; een foto zoals deze heb ik van hem dan ook nog nooit gezien.”

Techniek

De fotografie was in de 19^e eeuw nog volop in ontwikkeling. In 1851 had Frederick Scott Archer het zogenaamde collodiumproces uitgevonden, waarbij glasplaten werden voorzien van een collodiumlaag en kort voor het maken van de foto in zilvernitraat moesten worden gedompeld om ze lichtgevoelig te maken. De lichtgevoeligheid duurde zolang het zilvernitraat nat was. Het voordeel was dat een belichtingstijd van enkele seconden voldoende was, het nadeel dat de fotograaf erg snel moest werken omdat de foto ook onmiddellijk moest worden ontwikkeld. Voor fotografie in het veld betekende dit dat het rijtuig van de fotograaf vaak werd gebruikt als donkere kamer. Vrij bewerkelijk allemaal. Al gauw was er behoefte aan een procedé dat droge glasplaten gebruikte, met een mengsel van zilverbromide op een laag van gelatine.

De foto van De Poll is gemaakt met een droge glasplaat, maar is afgedrukt op collodiumpapier, een procedé dat werd toegepast tussen 1870 en 1930. Daarmee is dit een voorbeeld van daglichtcollodiumzilverdruk. Dit verklaart de grote scherpte van de foto. De personen zijn zelfs bij ver inzoomen nog goed herkenbaar, als ze tenminste niet hebben bewogen.

De gebruikte glasplaat was even groot als de afdruk (37x25,5), of zelfs nog iets groter. Gezien de voor die tijd ongebruikelijke afmetingen kan het goed zijn dat de afdruk enigszins is bijgesneden. Dat wil zeggen dat de fotograaf een flinke camera moet hebben meegezeuld die dag.

In de camera zat waarschijnlijk een Rapid Rectilinear Lens, die sinds 1866 beschikbaar was. Deze lens had het voordeel dat hij vrijwel geen vervorming gaf. De glasplaat was gezien de effen tint van de lucht vooral gevoelig voor blauwe golflengtes, minder voor groene en rode.

5. Waar is de foto gemaakt?

Het decor van de foto is een weide met een paar wat oudere fruitbomen (waarschijnlijk appelbomen) en in het midden een wilg. Links staat een lage heg, waarachter een bosrand in de verte zichtbaar is. Rechts staan opgeschoten meidoorns, van onder kaalgevreten door vee. Als de foto werd gemaakt op 3 juli 1893, moet dit in de buurt van De Poll zijn. Dat was immers het doel van de reis die dag.

Verschillende mensen knippen hun ogen toe tegen het zonlicht, dat een korte schaduw werpt onder de hoeden en petten. De zon staat vrij hoog, links achter de fotograaf. De fotograaf moet daarom ruwweg in noordelijke richting hebben gekeken.

De fruitbomen met hun kenmerkende vorm, met de vaag zichtbare appels, wijzen op een boomgaard als meest waarschijnlijke locatie. Zou dat misschien bij De Oude Poll kunnen zijn? Restanten van de oude boomgaard daar zijn nog te zien op een luchtfoto van omstreeks 1950. Op de kadastrale kaart uit 1832 is het perceel waar de boomgaard zich bevond, duidelijk zichtbaar.

Kadastrale kaart 1832. De boomgaard is rood ingetekend. Hisgis.nl.

De Oude Poll vanuit de lucht. Foto HHV.

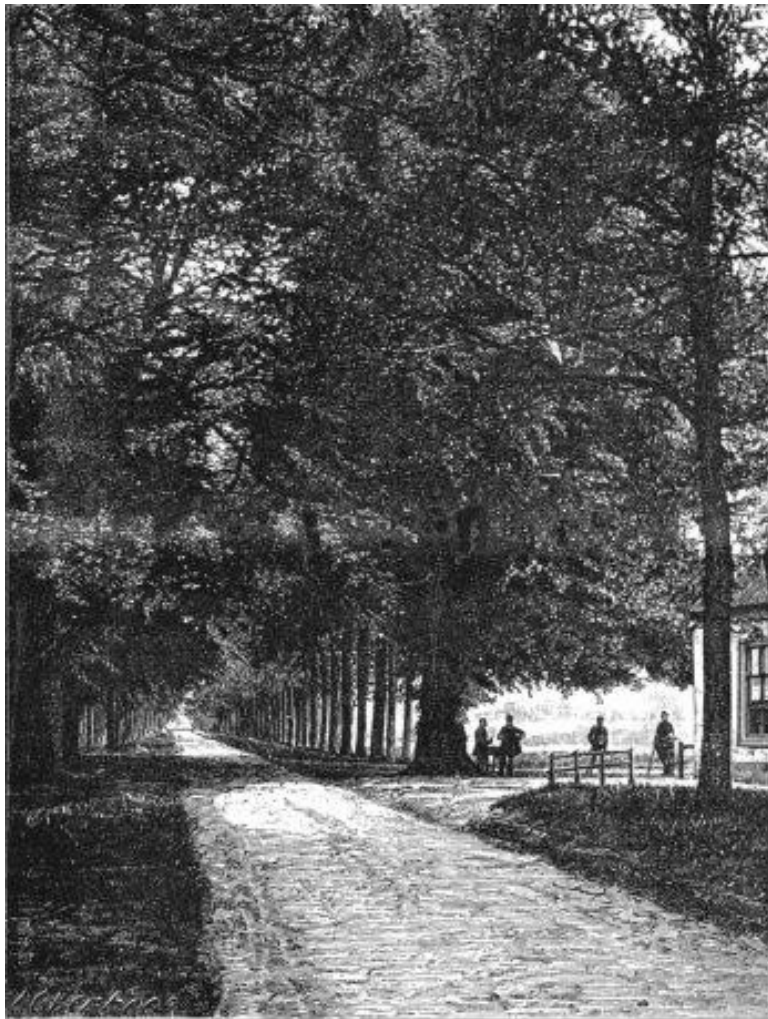

Terrein van de vroegere boomgaard bij De Oude Poll in 2021, een lichtgolvend terrein met een weidse blik in noordoostelijke richting over de Wilpse Klei. Links de dijk.

Ter plaatse blijkt het niet eenvoudig om de 19^e-eeuwse foto te verbinden met de 21^e-eeuwse realiteit. De bomenrij links staat te dichtbij, de bomen van de Wilpse Klei te veraf en het terrein is niet vlak genoeg. Bovendien, zegt Hendri Lammers, de huidige bewoner van De Oude Poll, was er weliswaar vroeger wel een weg naar Huis de Poll, maar was die nauwelijks begaanbaar. Niet zo prettig voor de inzittenden van een rijtuig, dus niet zo waarschijnlijk dat

de feestcommissie van die dag de jonkheer en de barones door het mulle zand liet ploeteren.

Een betere optie lijkt de boomgaard van De Zutphenboer, ook een pachtboerderij van De Poll, aan de straatweg van Voorst naar Wilp. Vroeger was dat ook een bekende uitspanning en de plaats waar keuringen, tentoonstellingen en andere festiviteiten werden gehouden. Het terrein rond De Zutphenboer bestaat nu - en ook toen - in noordelijke en oostelijke richting uit een groot open weide- en akkerbouwgebied, plaatselijk met heggen en aan de randen met hoge bossen omzoomd. Westelijk ligt de straatweg, omzoomd met eikenbomen. Aan de zuidkant grenst het terrein aan een parkachtig deel van landgoed De Poll, de Plattenberg genaamd, dat een geliefd wandelgebied was.

*De Zutfensche Boer bij Voorst.
Zutphenboer aan de straatweg van Voorst naar
Wilp. Uit: De aarde en haar volken, 1900.*

Bij De Zutphenboer lag van oudsher een flinke boomgaard, ongeveer ten zuiden en ten zuidoosten van de boerderij. Op verschillende kaarten en foto's tussen 1840 en 1944 is die boomgaard in beeld gebracht.

Rond 1840 lag de boomgaard naast de boerderij aan de straatweg. De toegangsweg naar De Oude Poll lag ten zuiden van De Zutphenboer. Militaire kaart 1841-1843, Musquetier en Van der Kun.

In 1908 was de boomgaard wat verder van de straatweg verwijderd. Het terrein in het midden was omzoomd met heggen. Vanaf De Zutphenboer liep een toegangsweg naar De Oude Poll. Chromotopografische kaart, verkend 1865, herzien 1908.

In 1944 was de boomgaard op zijn grootst. De toegangsweg naar De Oude Poll was naar het noorden verplaatst, de heggen zijn nog zichtbaar. Luchtfoto RAF, 1944.

Satellietfoto van het terrein rond De Zutphenboer anno 2020. Foto Google maps.

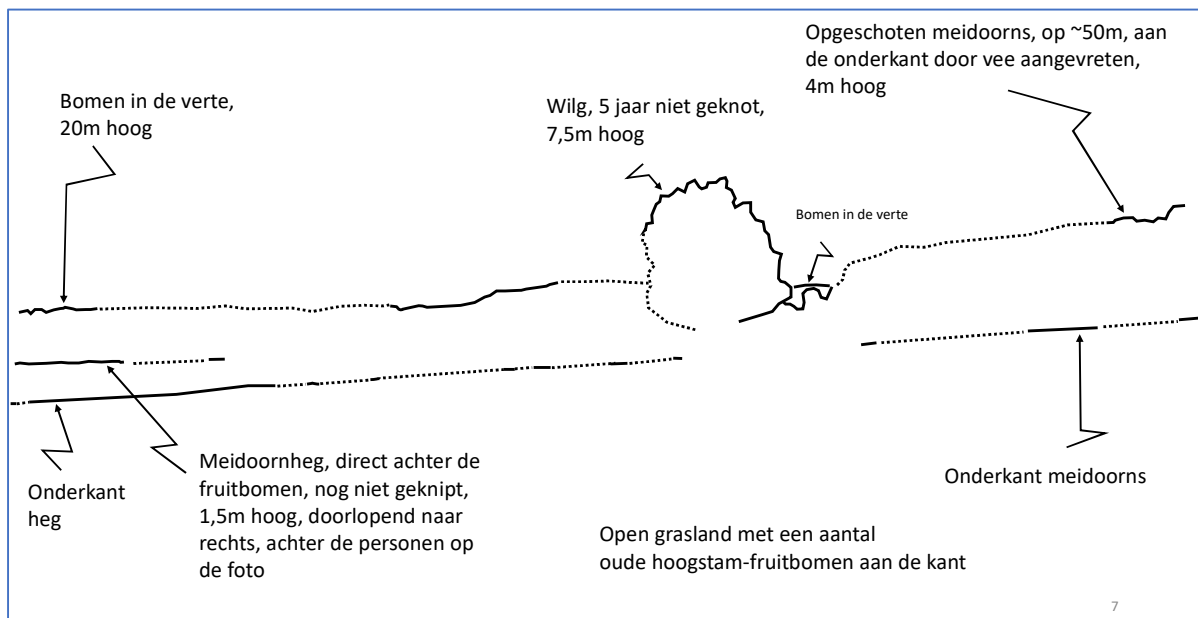
Gezicht vanaf het erf van De Zutphenboer op de bosrand in het noordoosten, januari 2021.

Nader onderzoek ter plaatse leert dat de landschaps-elementen hier een stuk beter overeenkomen met die op de foto uit 1893. De bosrand klopt, het terrein is vrij vlak, met meidoornhagen als afscheiding tussen de verschillende percelen. De heggen die vroeger achter het huis stonden, zijn verdwenen. Dit vraagt om een benadering waarbij 21^e-eeuwse hulpmiddelen niet geschuwd worden.

Eerst wordt de foto ingekleurd, om een beter beeld te krijgen van de situatie. Nu is beter te zien hoe dor het gras is. Vervolgens moet een schets waarin alle zichtbare landschapselementen zijn opgenomen, een duidelijk overzicht geven van de gezochte locatie.

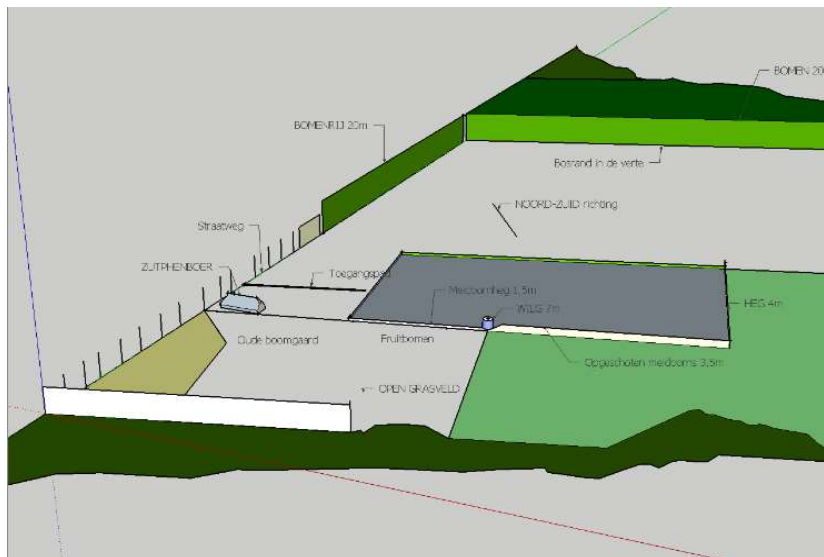

Oorspronkelijke foto ingekleurd.

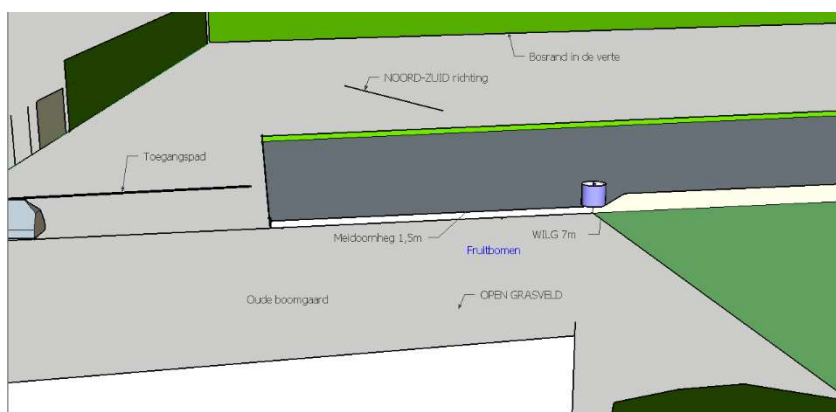

Schematische weergave van de boomgaard zoals deze te zien is op de foto.

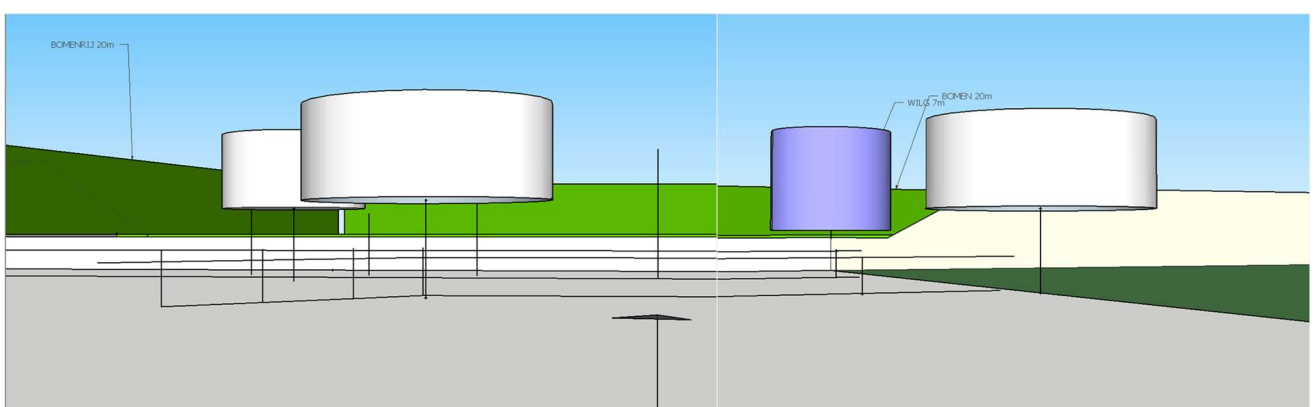
Een vergelijking van bovenstaande schets met 3D tekeningen van het terrein rond De Zutphenboer aan het eind van de 19^e eeuw moet de doorslag geven: kan het zijn dat de foto hier gemaakt is?

Van linksonder naar rechtsboven loopt de straatweg van Voorst naar Wilp, met daaraan De Zutphenboer. Rechts daarvan het grote open terrein met percelen omzoomd met heggen, het geheel omgeven met bosranden. De noord-zuidrichting is aangegeven.

Hier wat dichterbij en meer vanuit het zuidwesten gezien. Helemaal links nog De Zutphenboer. In het midden staat de lage meidoornheg (wit), die aan het eind van de boomgaard overgaat in hoge struiken. Op de overgang staat de wilg ingetekend.

Dan helemaal naar beneden naar ooghoogte. Van links naar rechts loopt de meidoornhaag, ter hoogte van de wilg overgaand in hoge meidoornstruiken (wit). Op de achtergrond de bomenrij van de straatweg en de bosrand in de richting van de Marsstraat (groen). De fruitbomen zijn ingetekend evenals het tijdelijke hekwerk voor de paarden en veulens. De globale kijkrichting van de fotograaf is aangegeven. Als het zo tegen vijven in de middag is, dan komt de zon schuin van links achter de kijkrichting.

De conclusie:

De foto kan heel goed op De Zutphenboer zijn gemaakt. Het is een aantrekkelijke locatie, geschikt en ook vaak gebruikt voor feestelijkheden, dichtbij en goed bereikbaar vanaf Huis de Poll, met een boomgaard, heggen en een ver uitzicht op achterliggende bosranden. Met het driedimensionale model is goed na te doen wat de fotograaf heeft gezien. De stand van de zon past er bij.

6. Wat gebeurt hier precies?

Voor de gelegenheid zijn, evenwijdig aan elkaar op ongeveer zes meter afstand, twee hekwerken aangebracht, uitlopend in een plankenschot rechts. Aan de hekken staan een aantal paarden en veulens vastgebonden, de meeste voorzien van eenvoudige halsters, zonder zadels. Het lijken geen dressuurpaarden, fokhengsten of rijpaarden. Langs de hele lengte van het hek staan stoeltjes. Op een daarvan zit, met zijn rug naar de fotograaf, een oude man. Is het zijn taak om op de paarden te letten? Even verderop een paar jonge mannen die op de stoeltjes hebben gestaan en zich net omdraaien om eraf te komen. Uiterst links staat iemand achteloos met zijn elleboog op het hek geleund. Het ziet eruit alsof datgene wat hier gebeurde, net achter de rug is. Was het een wedstrijd, ringsteken, een paardenkeuring? In de verte zijn palen zichtbaar, waarvan een met een vaandel. Waar waren die voor bedoeld? Meer vragen dan antwoorden. Dit is het moment om deskundig advies in te winnen, en waar beter dan bij de familie Zwartjens?

Gerard en Ria Zwartjens, de ouders van de huidige eigenaar van hengstenhouderij Tivoli in Raalte, hebben hun hele leven in het paardenvak gezeten. “Het zijn Gelderse paarden,” zeggen ze, “dus landbouwwerkpaarden. Voor die tijd waren dat gewone paarden, die ook deelnamen aan keuringen.”

Gerard en Ria denken dat het inderdaad een keuring is geweest, al kunnen ze de labeltjes die her en der in handen, in zakken en op petten zitten nog niet goed thuisbrengen. De tweede heer van links kan heel goed een keurmeester zijn. De stoeltjes lijken bedoeld voor de oppassers. Bij het houten schot rechts meent Gerard voer of hooi te herkennen. Sommige paarden lijken er wat vermoeid bij te staan, maar er zijn er ook een paar die fier en alert van zich afkijken. Dat er veulens bij staan, is niet zo vreemd. Die blijven de eerste maanden altijd bij de moeders, omdat die anders in paniek raken.

De Gelderlander (1898), een schilderij van Otto Eerelman (1839-1926).

De lange paal met vaandel die links achter te zien is, geeft mogelijk de plaats van de zogenaamde ‘monsterbaan’ aan. Dat was een baan van zo’n 100 meter lang en 6 meter breed waar de paarden voor de keuring moesten stappen en draven. Verderop rechts op de achtergrond lijken ook lange palen te staan. De keuring is zo te zien afgelopen.

Het Gelderse paard was in de 19^e eeuw het standaardpaard dat in Gelderland werd gefokt en gebruikt. Het had een wat verheven gang en trotse houding, vermoedelijk als gevolg van kruising met Andalusiërs in de Tachtigjarige Oorlog. De Gelderlander was geschikt voor het dagelijkse werk op de boerderij, werkwilleg, stressbestendig, gezond en sterk, met een braaf karakter en een goed uithoudingsvermogen. Maar ook ’s zondags was hij goed inzetbaar, en werd hij voor de koets gespannen voor een rit naar de kerk of naar de familie. Gaandeweg de 19^e eeuw werd er veel gekruist met buitenlandse hengsten om naast het werkpaard ook een wat luxer paard te fokken, dat geschikt was als koetspaard en voor de dressuur. Door zijn veelzijdigheid was het Gelderse paard gewild in het buitenland.

Paardenkenner Joop Hesselman uit Gorssel denkt bij het zien van de foto uit 1893 aan een jaarlijkse stamboekkeuring. Bij zo'n keuring werden diverse premies uitgedeeld. Bij een

De Paardenkeuring (1920), een schilderij van Otto Eerelman (1839-1926).

aantal paarden is een label aan het halster te zien dat daarop kan duiden. Daarnaast staan bij een van de veulens op de foto twee mannen met een stok. Het is heel goed mogelijk dat dit dier meedeed met de veulenskeuring die vaak deel uitmaakte van een stamboekkeuring. Ook werden er veelal paardenkeuringen gehouden bij landbouwtentoonstellingen of andere festiviteiten. Zo werd in Groningen jaarlijks op 28 augustus een paardenkeuring gehouden ter gelegenheid van het Gronings Ontzet.⁶

De paardenfokkerij is al sinds de Romeinse tijd gebonden aan regels. Goede paarden dienden het algemeen belang, zo dacht men. Ze werden ingezet bij het leger, waren nodig voor transport en speelden een rol in de economie in zijn geheel. Logisch daarom dat de paardenfokkerij als onderwerp van staatszorg werd gezien. In de 17^e en 18^e eeuw bestonden in alle provincies ongeveer gelijklopende regels en bepalingen. Zo was het overal verboden om een merrie te laten dekken door een ongekeurde hengst. Goedgekeurde dekhengsten waren gebonden aan regels wat betreft bijvoorbeeld leeftijd, hoogte en het maximaal aantal dekkingen per jaar. Gaandeweg de 19^e eeuw, met de in het algemeen teruglopende overheidsbemoeienis, raakten de regels in het slop, maar dat was van tijdelijke duur.

Provinciale landbouwmaatschappijen, rond 1845 opgericht, organiseerden voorlichting, tentoonstellingen en keuringen om de landbouw op een hoger plan te brengen. Vooruitstrevende particuliere initiatiefnemers - grondbezitters en grotere boeren - zagen mogelijkheden en kansen bijvoorbeeld in winstgevend verkoop van paarden naar het buitenland, de overheid meldde zich opnieuw, mede wellicht door de mobilisatie van 1870, toen bleek dat het met de Nederlandse paarden voor het leger niet goed was gesteld.

Een en ander leidde rond 1880 tot oprichting van paardenstamboeken per provincie, tot Commissies ter bevordering van de paardenfokkerij, als onderdeel van de provinciale landbouwmaatschappijen en tot nieuwe provinciale bemoeienis en stimulering. Het Geldersch Paardenstamboek zag het daglicht in het najaar van 1890.

Vorst is Groningen niet, om heel veel redenen. En wil dat ook niet zijn. Maar ook hier was het feest. Op 3 juli 1893 was er een “onafzienbare menigte” op de been, en “uit bijna alle huizen wapperde de driekleur.”⁷ En wat deed je in de 19^e eeuw als je zoiets groots als de intocht van een adellijk echtpaar te vieren had? Vooral als de plaatselijke paardenman de kar van de feestcommissie trok? Natuurlijk, dan organiseerde je een paardenkeuring. En om te

⁶ Op 28 augustus 1672 trokken de troepen van de bisschop van Münster zich terug na een belegering die meer dan een maand had geduurd.

⁷ Zutphense Courant, 05-07-1893.

laten zien hoe belangrijk deze dag was, liet je een fotograaf komen en zette je het hele tafereel, inclusief de belangrijkste personen, op de foto.

7. Tot slot

Zo kan het zijn gegaan.

Maar of het zo echt is gegaan, blijft onduidelijk. Het verhaal wordt geplaagd door veel onzekerheden. De fotograaf was helemaal Reesinck niet, maar een amateur, zeggen de experts. Maar wie dan? Een beginnend assistent in opleiding van Reesinck, of iemand uit de familie Schimmelpenninck van der Oije? Amateurfotografie was in adellijke kringen in die tijd heel gebruikelijk.

En de dag? Was dat dan wel 3 juli? Onlogisch ook is dat Nicoline en haar tante dezelfde jurk dragen, als Nicoline die dag aankwam met de trein. Heeft ze zich dan omgekleed voordat ze naar De Zutphenboer ging? Maar zo laat is die foto toch niet genomen? Het was wel een Poll-feestje. Rentmeester Hendriks staat op de foto, Dorus Schoonheden, een aantal leden van de familie Zwartjens, Nicoline, haar man Rudolf en haar tante. Maar als het 3 juli 1893 was, waar waren dan al die pachters die de erewacht vormden? En waarom draagt Gerhardus Hendrikus Zwartjens, die zeker deel uitmaakte van de erewacht, dan geen kleding die enigszins geschikt was als rijkskleding?

Op dertig zolders ligt mogelijk nog de foto die op 3 juli 1893 werd gemaakt en later werd uitgedeeld aan alle boeren die hadden meegereden in de erewacht. Pas wanneer een van die dertig foto's opduikt, zal de hypothese worden ontkracht of bevestigd. Tot die tijd blijft het mysterie wat het bij de aanvang van het onderzoek al was: een mysterie.

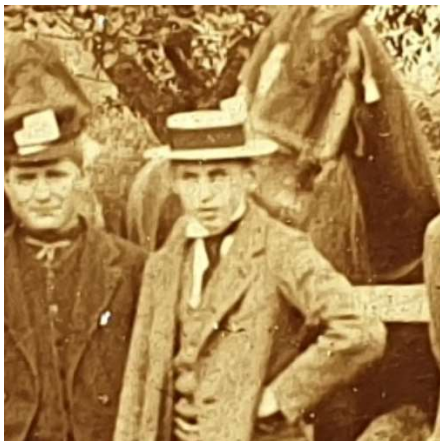
8. Naschrift: Wie waren er misschien ook nog bij? Of misschien ook niet?

Uit het voorgaande blijkt al dat het erg moeilijk is om mensen na 120 jaar nog te identificeren, vooral omdat ze in een tijd leefden waarin weinig foto's werden gemaakt. Van de meeste mensen uit die tijd zijn gegevens met betrekking tot doop, geboorte, huwelijk en overlijden beschikbaar, in sommige gevallen ook de beroepen. Maar er is geen of weinig beeldmateriaal. Een hele puzzel dus, en zoeken naar een speld in een hooiberg. Het mag een wonder heten dat sommige personen op de foto van de familie Zwartjens met behoorlijke zekerheid zijn geïdentificeerd, terwijl van anderen vrij zeker is dat ze niet op de foto staan.

Hieronder een aantal personen die je op de foto zou kunnen verwachten, omdat ze in de buurt woonden en werkten. Een opsomming die meteen een mooi beeld geeft van de bevolking in deze contreien eind 19^e eeuw. En ten slotte geldt: op de foto of niet, ze zijn allemaal interessant genoeg. Om het spoor bij de veelheid van namen niet helemaal bijster te raken, is achter deze opsomming een namenindex opgenomen.

Adolf Lodewijk Bongaards

Adolf Lodewijk Bongaards werd in 1869 in De Wijk geboren. Hij trok al vroeg de wijde wereld in, want op zijn 24^e woonde hij in 1893 al als tuinman in Voorst. In dat jaar trouwde hij op 25 mei met Hendrikje Wind uit Zwolle.

Figuur 10

Zou dit hem misschien kunnen zijn, Bongaards de tuinman? De afgebeelde jongeman lijkt wel veel jonger, wellicht een jaar of zestien (Fig. 10). Hij staat naast Theodorus Schoonheden, arbeider op De Poll. Zo te zien kennen ze elkaar of hebben in ieder geval samen een leuke dag gehad. Vlot in het dure pak, prominent in het midden van de foto, direct naast Gerhardus Hendrikus Zwartjens en Rudolf van Weede. Je moet het maar durven.

Als het Bongaards is, dan was hij eerder op de dag ook al in beeld, toen Rudolf van Weede met zijn echtgenote Nicoline Schimmelpenninck van der Oije per rijtuig van het station naar De Poll reed. Halverwege hield het gezelschap midden in het dorp stil voor villa Ruimzicht. Die werd op dat moment verbouwd tot het toekomstige woonhuis van het jonge echtpaar. Volgens de krant ontplooiden de werklieden een vlag en bood tuinman Bongaards een prachtig bouquet bloemen aan.

Adolf Lodewijk bleef een aantal jaren op Ruimzicht. Hij kreeg er een zoon en twee dochters. Hij was actief met honden en kwam goed voor de dag met bloemstukken op tentoonstellingen onder andere op de landbouwtentoonstelling van de Geldersch-Overijsselsche Maatschappij van Landbouw in 1897 op De Zutphenboer. Er zat nog meer in deze ondernemende man. In 1919 zien we zijn naam voor het eerst opduiken als kweker en bloemist in Dieren. Daar overleed zijn vrouw Hendrikje Wind in 1927. Adolf Lodewijk hertrouwde in 1930 - hij was inmiddels 60 jaar - en overleed er vervolgens in 1946 op 78-jarige leeftijd.

Jannes Hulleman

Jannes Hulleman was aanvankelijk schilder in Apeldoorn en daar getrouwd met Hermina Kip. In 1892 kwam hij naar de Poll als onbezoldigd jachtopziener tegen een wekelijkse toelage.

Foto Richard Tepe, Nederlands Fotomuseum Rotterdam.

De familie Hulleman is veelvuldig door fotograaf Richard Tepe gefotografeerd, hier in 1911. Richard Tepe was beroepsfotograaf en woonde een tijdlang in Apeldoorn. Van het gebied rond De Poll maakte hij meer dan 300 foto's, die worden bewaard in het Nederlands Fotomuseum in Rotterdam.

Jannes en zijn vrouw kregen een grote schare kinderen. De oudste dochter, Gerritje, nog in Apeldoorn geboren, was in 1893 vijf jaar.

Jannes Hulleman staat niet op de foto uit 1893. Het zou overigens best gekund hebben. Immers, Theodorus Schoonheden, arbeider op De Poll, staat er ook op. Maar als Jannes er op had gestaan, dan was hij met zijn markante gezicht zeker herkenbaar geweest.

Harmana Sebastiana Zuijthoff

Harmana Sebastiana Zuijthoff werd op 14 januari 1825 op De Konijnenbosch in Voorst geboren en overleed op 13 april 1898 in Groenlo. Ze was de zuster van Theodora Aleida (*1823) en Antonia Johanna Zuithoff⁸ (*1828). In 1852 trouwde ze met Gerardus Henricus Wilhelmus Dericks, leerlooier en koopman in Doetinchem. Na hun trouwen vestigde het echtpaar zich daar. Later vertrokken ze via Aalten naar Groenlo.

Figuur 11

Dit zou Harmana Zuijthoff kunnen zijn, de knipmuts op, met links en rechts twee van haar dochters (Fig. 11). Tenzij ze het niet is...

In 1893 was Harmana 67 jaar, de twee dochters waren respectievelijk 36 en 39. Het meisje op de voorgrond kennen ze goed, want dat staat heel vertrouwd tegen een van de dochters aan. Het zou Johanna Maria Juliana Zwartjens kunnen zijn, op dat moment 9 jaar. Zij was een van de dochters van Gerhardus Hendrikus Zwartjens, zoon van zuster Theodora Aleida Zwartjens-Zuithoff.

Is het een rare gedachte dat dit Harmana Zuijthoff met haar dochters zou kunnen zijn?

Erg logisch is het niet dat ze speciaal voor de gelegenheid uit Groenlo waren gekomen. Bovendien lijken de afgebeelde jongedames veel jonger dan de dochters van Harmana in 1893 waren. En de man met de pijp, die zo te zien bij de dames hoort, is zeker niet Gerardus Dericks. Hij was al in 1876 overleden. Aan de andere kant was het misschien toch wel een beetje een Zwartjens-Zuithoff-dag. En Harmana heeft wel wat weg van de zusters Theodora en Antonia (Fig. 12). Niet helemaal onmogelijk dus.

Figuur 12. V.l.n.r.: Antonia, Antonia ?, Harmana? en Theodora (2x) Zuijthoff.

⁸ De achternamen van de zusters worden in hun geboorteaktes verschillend gespeld.

Bidprentje van Harmana Zijthoff. Ecal.nu.

Gedenk in uwe godvruchtige gebeden
 de Ziel van Zaliger

MEJUFVROUW

HERMANA SEBASTIANA ZUIJTHOFF,
 weduwe van den Heer

Gerhardus Henricus Wilhelmus Dericks
 geboren te VOORST den 14 Januari 1825, overleden
 te GROENLOO, den 13 April 1898,
 na het ontvangen der HH. Sacramenten en begraven
 den 18 daaropvolgende op het R. K. Kerkhof aldaar.

Zij was eenvoudig en oprecht, vreesde God en week
 af van het kwaad. Job I, 1
 Zij was door allen geëerd omdat zij den Heer groot-
 lijks vreesde, en niemand sprak het minste kwaad van
 haar. Judith VIII, 8
 Eene groote ervarenheid is de kroon der oude lieden;
 en de vrees Gods is hun luister. Eccli XXV, 8
 Verdrukking en benauwdheid hebben mij gevonden;
 maar Uwe geboden, o God! zijn de staf mijner overwe-
 ging. Ps. CXVIII, 143
 Die in tranen zaaien, zullen in vreugde maaien.
 Ps. CXXV, 5
 Ik beminde U (kinderen), gelijk eene moeder haar ee-
 nigen zoon bemint. 2 Cor. I, 26

GEBED.
 Wij bidden U, o God, verleen aan uwe dienares HER-
 MANA vergiffenis van hare zonden en zwakheden, en
 laat haar deel hebben in het geluk Uwer uitverkorenen.
 Dit smeeken wij U, door J. Chr. onzen Heer. Amen.

BEMIND ZIJ OVERAL HET H. HART VAN JESUS.
 100 dagen añaat.

R. I. P.

Geertruij Harmsen

Geertruij Harmsen, geboren in Voorst in 1847, was getrouwd met Marinus van Voorst. Ze boerden op de boerderij de Presink. Ze kregen twee dochters, Wendelina (*1867) en Frederika Geertruida (*1876), en twee zonen.

Foto Richard Tepe, Nederlands Fotomuseum Rotterdam.

De familie Van Voorst en hun boerenbedrijf zijn veelvuldig door Richard Tepe gefotografeerd, waardoor het mogelijk zou moeten zijn om leden ervan op de foto uit 1893 te herkennen.

Op een foto van Tepe uit 1910 staan leden van de familie Van Voorst: in het midden moeder Geertruij van Voorst-Harmsen, rechts haar dochter Frederika Geertruida (Dieksken).

Staan Geertruij en Dieksken op de foto uit 1893? Dat zou heel goed kunnen, maar zeker is het niet (Fig. 13 en 14).

Figuur 13: Rechts Dieksken van Voorst.

Figuur 14: Rechts Geertruij van Voorst.

Van de echtgenoot van Geertruij Harmsen, Marinus van Voorst, bestaan geen foto's. Hij overleed al in 1899. In 1893 was hij 60 jaar en wellicht is hij de man met de pijp die links achter de dames staat. Zonder verdere aanwijzingen is het niet vast te stellen. Ook het jonge meisje dat voor de dames staat, is niet thuis te brengen.

Jannes Schoemaker

Tijdens de zoektocht naar de identiteit van de grote onbekende op de foto uit 1893 (Fig. 6), kwam Jannes Schoemaker even in beeld. Henk Lammers meende hem op een latere foto te herkennen (Fig. 15). En het had gekund, want de twee onbekende personen op die latere foto poseren vrijwel zeker voor een huis in de nabijheid van De Poll.

Figuur 15. Foto HVV.

Jannes Schoemaker werd geboren als zoon van een daghuurder in Nijbroek. Hij moet al vroeg zijn opwachting in Voorst hebben gemaakt, want hij staat ook op een foto die rond het jaar 1900 bij villa Ruimzicht van Rudolf van Weede is gemaakt. Hij was toen vermoedelijk tuinman, misschien als opvolger van Adolf Bongaards.

Op een tweede foto uit 1919 figureert hij in een vergelijkbare rol, in de moestuin van De Poll. Later, na

de dood van rentmeester Rutger Hendriks in 1922, die tijdelijk werd opgevolgd door zijn broer Willem Anne Hendriks, werd hij rentmeester. In 1935 - hij was toen al 52 jaar - trouwde hij met Gerritje Hulleman, de oudste dochter van Jannes Hulleman, jachtopziener op De Poll. De functie van rentmeester bleef hij vervullen tot in de Tweede Wereldoorlog. Toen werd hij opgevolgd door Jan Renes. Die was in 1940 van landgoed Salentein in Nijkerk naar De Poll gehaald.

Jannes Schoemaker. Foto's HVV.

Links: vermoedelijk in het Gietelsche Veld . Midden: moestuin van De Poll, 1919. Rechts: bij Ruimzicht.

Johanna ten Velde

Johanna ten Velde, geboren in 1803, trouwde in 1840 met Gradus Huisman. Ruim een halve eeuw was ze boerin en uitbaatster op De Zutphenboer. Op 5 januari 1893 vierde ze daar uitbundig haar 90^e verjaardag. Haar man was toen al overleden en ze woonde er nog met haar vrijgezelle kinderen Hendrika Johanna (* 1836) en Bernardus (Nadus, *1840).

De Zutphenboer bij Voorst.

Uit: De Aarde en haar volken, 1900.

Hier De Zutphenboer zoals het er kort voor het jaar 1900 uitzag. In het midden van voor naar achteren de straatweg van Voorst naar Wilp, met rechts de uitspanning.

Als de foto van 3 juli 1893 bij De Zutphenboer is genomen, dan is het logisch dat de 90-jarige Johanna en haar kinderen er die dag bij waren. Er bestaan geen foto's van hen, dus het is onmogelijk na te gaan. Of toch? Op een ansichtkaart van De Zutphenboer rond het jaar 1900 staat een dame met een grote witte schort. Is dat soms dochter Hendrika Johanna in haar outfit als herbergierster? Niet onlogisch in dat geval, dat ze niet op de fotograaf lette. Ze had wel andere dingen aan haar hoofd.

Johanna Huisman-ter Velde overleed in 1897. De kinderen Huisman verlieten De Zutphenboer rond 1910 en werden opgevolgd door Evert Bleumink en zijn vrouw Johanna Vinkenbergh, afkomstig van de Polveensweg in Klarenbeek.

Wellicht Hendrika Johanna Huisman. Links in 1893, rechts zo'n 10 jaar later.

Peter Schrijver

Peter Schrijver werd in 1863 geboren op de Oye, een boerderij op de Wilpse Klei, vermoedelijk in bezit van De Poll.

Peter Schrijver zou de meest rechtse van de jongens bij de stoeltjes kunnen zijn. Hij is slank en draagt een boerenpet zoals we die nu nog kennen (Fig. 16).

De stoeltjes stonden er ongetwijfeld om op zitten. Er moest immers op de paarden worden gelet en omdat een paardenkeuring vaak de hele dag duurde, was dat geen overbodige luxe.

Hier zijn de jongens erop gaan staan. Misschien wilden ze wat hoger staan om naar iets te kijken dat verderop gebeurde. Of misschien was het voor de foto, al is het moeilijk te zien wat dat zou hebben toegevoegd voor de compositie. Hoe het ook zij, ze zijn nu alle drie in beweging, om weer van de stoeltjes af te komen.

Figuur 16

*Peter Schrijver (*1863) met zijn zoon Peter Willem (*1899), hier gefotografeerd rond 1915. Peter Willem trouwde later met Hendrika Jacoba Gerritsen van de Marsch. Daar ging hij boeren. Nu is de Marsch verpacht aan Tom Lammers, geboren op De Oude Poll. Foto Berend Schrijver.*

De Oye was in 1832 in het bezit van Johannes (Jan) Zuithof (*Wilp 1784, †Deventer 1848). Hij was een van de zoons van Gerardus Zuithof en Willemina van den Beld. Mogelijk is dat dezelfde Gerardus (Gerrit) die in 1750 pachter was van De Konijnenbosch in Voorst. Wel zaait zijn geboorteplaats Wilp enige twijfel; De Konijnenbosch ligt immers in Voorst. Een familieverwantschap tussen de Zuithofs op de Oye en die op De Konijnenbosch ligt in elk geval wel voor de hand.

Jan Zuithof verkocht de Oye in 1835 en vermoedelijk was Willem Anne baron Schimmelpenninck van der Oije de nieuwe eigenaar. Die verpachtte de boerderij in 1855 aan de vader van genoemde Peter Schrijver. Later kwam de Oye in bezit van Rudolf van Weede van De Poll. Nu is de boerderij eigendom van de familie De Vos van Steenwijk. De Schrijver-familie pacht de Oye tot op de dag van vandaag.

Ernst Wilt Sloet van de Beele

Ernst Wilt baron Sloet van de Beele werd geboren in 1849 in Arnhem. Zijn vader was Ludolph Anne Jan Wilt baron Sloet van de Beele (1806-1890), gouverneur-generaal van het toenmalige Nederland-Indië tussen 1861 en 1866, en later lid van de Staten-Generaal.

Ernst Wilts grootvader, Jan Adriaan Joost baron Sloet tot Olthuis was een geboren en getogen Voorstenaar. Hij woonde op de Beele en overleed daar in 1859.

Ernst Wilt streek rond 1892 in Voorst neer en vestigde zich op de Bongerd, een huis dat in de loop van de 19^e eeuw in het bezit van zijn vader was gekomen. Hij werd meteen vicepresident van de afdeling Voorst en Wilp van de Geldersch-Overijsselsche Maatschappij van Landbouw.

Sloet bleef een tijdlang in Voorst en verkocht de Beele in 1904. Hij overleed in 1920 in Velp.

De paardenkeuring die Gerardus Hendrikus Zwartjens voor Nicoline Schimmelpenninck van der Oije en Rudolf van Weede organiseerde, was waarschijnlijk een pachtersfeestje, maar Zwartjens liet zich ongetwijfeld graag door mensen met invloed omringen. Bovendien, een paardenkeuring mocht best wat worden aangekleed, bijvoorbeeld met de vicepresident van de plaatselijke afdeling van de Geldersch-Overijsselsche Maatschappij van Landbouw. Het zou zo mooi zijn geweest om Ernst Wilt baron Sloet van de Beele op de foto uit 1893 terug te vinden. Helaas, hij stond er niet op.

Het kan zijn dat Jan Albert Markvoort, boer/bestuurder uit Voorst en voorzitter van diezelfde landbouwmaatschappij, er wel bij was die dag. Maar dat is onmogelijk vast te stellen, want van hem is geen foto bekend.

Carte-de-visite. Foto RKD.

Maria Johanna Hulscher

Maria Johanna Hulscher werd in 1861 in Diepenveen geboren. Ze trouwde met Derk Willem Nuesink uit Voorst. Het echtpaar nam zijn intrek in De Gietelsche Brouwerij, van oudsher een pachtboerderij annex herberg van De Poll. Derk Willem en zijn vrouw traden in het voetspoor van grootvader Hermen Jan Nuesink die daar ook al uitbater was.

Het echtpaar kreeg zes kinderen. De ongehuwde Peter Alexander (Piet) en Theodora (Doortje) bleven de boerderij bewonen en de herberg uitbaten. Tot in de jaren zestig van de twintigste eeuw bleef een kamer in het voorhuis als café in gebruik.

*Maria Johanna Nuesink-Hulscher en haar drie dochters Jenneken (*1890), Theodora (*1892) en Maria Johanna (*1896). Foto HVV.*

Mystery man

Ten slotte was daar de grote 'mystery man', een lange man met donkere huidskleur, keurige hoed op, sigaar in de hand, iets achteraf, tussen Gerhardus Hendrikus Zwartjens en Dorus Schoonheden (Fig. 17).

Een onverwacht exotisch element tussen al die oer-Hollandse mannen en vrouwen. Was hij koetsier? Of een bediende van een van de omwonende families? Of iemand met een bestuurlijke functie? Zou hij zijn meegekomen met een familie met buitenlandse connecties? Met verre verwanten van Nicoline en Rudolf misschien, zoals Jacqueline Maria van Weede of Assueer Jacob Schimmelpenninck van der Oije. Die waren beiden afkomstig uit Paramaribo. Of met de familie Hasselman van het Paardenstamboek die uit Indonesië kwam.

Of was hij wellicht een buitenlandse connectie van een familie die in de buurt woonde? Villa De Nieuwenhof in Voorst bijvoorbeeld was sinds 1852 in het bezit van Unico Wilkens, die in Suriname was geboren.

De familie Zwartjens uit Raalte denkt bij het zien van de intrigerende verschijning meteen aan douairière Drory de Perez, die in Indonesië werd geboren als dochter van de resident in Soerabaja. Ze was een echte paardendame, die haar leven wijdde aan de Engelse Hackney, een ras dat bekend staat om zijn fraaie draf. In de familie Zwartjens gaat het verhaal dat voorvader Jan of Anton nog vóór het melken naar het trainingsveld sloop om van achter de heg stiekem te kijken hoe trainer Hein Diekman met de Hackneys werkte. De douairière Drory de Perez kwam echter pas in 1905 naar Huis de Beele in Voorst, zodat ze onmogelijk al in 1893 connecties kan hebben meegenomen naar het feestje van De Poll.

De identiteit van deze mysterieuze gentleman zal voorlopig wel een raadsel blijven.

Figuur 17

En nog veel en veel meer...

Er waren nog veel meer mensen die toevallig opdoken gaandeweg het onderzoek. De boerenfamilies uit de buurt, zoals Gerritsen van de Marsch, Harmsen van de Brempte, Hofenk van Zandstein, Van Essen van de Zandstraat, verwanten van de familie Van Voorst van de Presink, de bewoners van de Stakenberg, Bellerensink en de Hof te Gietel. Alle personen waarvan foto's beschikbaar zijn, vormden goed vergelijkingsmateriaal, maar de conclusie was meestal: nee jammer, het lijkt er niet echt op... Of: tja, kan zijn, maar die persoon bewoog op de foto, dus is onherkenbaar.

Ook mensen die op De Poll werkten, waren interessant. Bijvoorbeeld tuinman Reinier Pennekamp (*1879). Hij was 14 jaar in 1893. Of zijn vader, eveneens tuinman, die 53 jaar was in 1893. Geen van beiden was echter duidelijk terug te vinden op de foto.

Mevrouw Van Essen op haar boerderij, in 1910. Foto Richard Tepe.

Reinier Pennekamp in de moestuin van De Poll in 1919. Foto HVV.

In de categorie 'aankleding van de dag met paardenmensen' vielen de keurmeesters Beker en Colenbrander uit Brummen op, evenals de bestuursleden van het Paardenstamboek van Gelderland, waaronder de heer Schimmel.

En dan waren er wat toevallige passanten zoals de paardenknecht van de Brempte, Jac Rebel die een tijdlang op de Bongerd woonde, P. Hulleman, rijksveldwachter in Voorst sinds 1887 en de heer J.M.D. Westholz, districtsveearts sinds 1891.

Conclusie

Het mag duidelijk zijn. Na een veelomvattend onderzoek dat ons wekenlang soms dag en nacht bezighield, kwamen we tot slechts één belangrijke conclusie: eigenlijk weten we het gewoon niet. Dit project heeft daarom een open eind. Nieuwe informatie en andere aanvullingen zullen vanzelfsprekend met open armen worden ontvangen. We zijn bereikbaar via mailadres info@historischeverenigingvoorst.nl en via de sociale media. We zien uit naar uw bijdrage.

Index van namen

Alink		
Johanna Arendina.....	9	
Archer		
Frederick Scott.....	22	
Beker		
de heer	43	
Beld		
Willemina van den.....	39	
Bleumink		
Evert	38	
Bongaards		
Adolf Lodewijk.....	32, 37	
Brandts		
G.A.	17	
Bril		
Wilhelmus.....	15	
Colenbrander		
de heer	43	
Coppes		
Niels.....	21	
De Vos van Steenwijk		
familie.....	39	
Denekamp		
Everdina.....	12	
Dericks		
Gerardus Henricus Wilhelmus.....	34	
Diekman		
Hein	42	
Drory de Perez		
douairière	42	
Edelman		
J.H.	6	
Emma		
Koningin-moeder.....	17	
Essen		
familie Van.....	43	
Gemmink		
Jan.....	6	
Gerritsen		
familie.....	43	
Hendrika Jacoba	39	
Hangest d'Yvoy		
Anna Magdalena van.....	17	
Harmsen		
familie.....	43	
Geertruij	36	
Harmina	16	
zusters	16	
Hasselman		
familie	42	
Hendriks		
Berendina.....	9	
Geertruida.....	9	
Rutger	9, 10, 13, 19, 31, 37	
Willem Anne	9, 37	
Hesselman		
Joop.....	30	
Hofenk		
familie	43	
Huisman		
Bernardus.....	38	
Gradus.....	38	
Hendrika Johanna	38	
Hulleman		
Gerritje.....	13, 33, 37	
Jannes	33, 37	
Rijksveldwachter P.....	43	
Hulscher		
Maria Johanna	41	
Kip		
Hermine	33	
Lammers		
Aaltje.....	11	
Evert Jan.....	11	
Hendri	23	
Hendrik Jan	10, 11	
Hendrikus.....	10, 11, 16, 19	
Henk.....	13	
Tom	39	
Lammersen		
Arendina	10	
zusters.....	11, 16	
Lebbink		
Christina	10, 11	
Hendrik	10	
Levedag		
Johanna Egbertha	9	
Lynden		
Melvil van.....	15	
Markvoort		
Jan Albert	40	
Neck		
broers Van.....	16	
Nuesink		
Derk Willem	41	
Hermen Jan	41	
Peter Alexander	41	
Theodora.....	41	

Pas		Velde	
Reintje	10	Johanna ten	38
Pelgröm		Vinkenberg	
Antonia	7	Johanna	38
Rebel		Voorst	
Jac	43	familie Van	16, 43
Reesinck		Frederika Geertruida (Dieksken) van	36
fotograaf	20, 21, 31	Gerrit van	16
Renes		Marinus van	16, 36
Jan	37	Wendelina van	36
S		Weede	
freule	20	bruidspaar	20
mevrouw	20	Catharina Johanna van	15
Schimmel		Hendrik Maurits van	17
de heer	43	Jacqueline Maria van	42
Schimmelpenninck van der Oije		Rudolf van ...3, 11, 12, 14, 15, 17, 18, 19, 31, 32, 37, 39, 40	
Alexander	15	Westholz	
Assueer Jacob	42	Districtsveearts J.M.D.	43
freule	18	Wilkens	
Johanna Maria	14	Unico	42
Nicoline	3, 11, 14, 15, 18, 31, 32, 40	Wind	
Willem Anne	6, 39	Hendrikje	32
Schoemaker		Worp	
Jannes	9, 13	Roelof van de	11
Schoonheden		Zuijthoff	
Theodorus	12	Harmana Sebastiana	34
Theodorus (Dorus)	12, 31, 32, 33	Zuithof	
Theodorus Christiaan	12	Gerardus	39
Schrijver		Johannes (Jan)	39
Peter	39	Zuithoff	
Peter Willem	39	Antonia Johanna (Antje)	5, 7, 19, 34
Sijthof		Theodora Aleida (Dora)	5, 6, 7, 19
Gerrit	6	Zwartjens	
Sloet tot Olthuis		Antonia Gerarda Maria	5, 7, 15, 18
Jan Adriaan Joost baron	40	Antonius Constantinus (Anton)	6
Sloet van de Beele		Gerard	2, 29
Ernst Wilt baron	40	Gerhardus Hendrikus5, 7, 8, 9, 12, 13, 19, 21, 31, 32, 34, 40	
Ludolph Anne Jan Wilt baron	40	Johanna Maria Juliana	34
Steenbergen		Johannes Augustinus (Jan)	5, 6
familie Van	6	Ria	2, 29
Tepe		Zwartjens-Zuithoff	
Richard	33, 36	Theodora Aleida (Dora)	34
Tijssen			
Peter	10		

Bronnen en literatuur

Algemeen

Delpher - delpher.nl

Beeldbank Het Geheugen - geheugen.delpher.nl

Historisch Centrum Overijssel - historischcentrumoverijssel.nl

Rijksbureau voor Kunsthistorische Documentatie - rkd.nl

Archief Historische Vereniging Voorst

Gelders Archief - geldersarchief.nl

Historisch Geografisch Informatiesysteem - hisgis.nl

Online Encyclopedie Wikipedia - wikipedia.org

Databank Centrum voor Familiegeschiedenis - wiewaswie.nl

Nederlands Fotomuseum Rotterdam - nederlandsfotomuseum.nl

Erfgoedcentrum Achterhoek Liemers - ecal.nu

3. Wie zijn deze mensen?

De familie Zwartjens

Haardstedenregister van het schoutambt Voorst, 1749

Pachtboekje van de familie Zuidhoff/Zwartjens, particulier bezit

L.J. Keunen, Ontginningen en nederzettingen in het noordelijk deel van het kerspel Voorst, 2001

D. Otten, Boerderijnamen in Voorst, 2009

A. van der Woud, Het landschap de mensen, Nederland 1850-1940, 2020

Rentmeester Hendriks

Raap-Rapport 3307, Een cultuurhistorische waardenkaart van de gemeente Lochem, 2018

B. Overeem en B. Paalman, Het land van de jonker, Uitgeverij de Fontein, 2020

De familie Lammers

Gert Lebbink, Het Warnsveldse geslacht 'Lebbink' uit de buurtschap Vierakker, 2001

Pokken en de epidemie van 1870-1873, W8 Publicaties, vergetenverleden.nl

Dorus Schoonheden

www.oorlogsgravenstichting.nl

Hans Gloerich, Sergeant Frans Timmerman (1926-1949), Boorn en Boerschap, augustus 2013

Verliefd, Verloofd, Getrouwd

Kok en Van Leeuwen (red), Gelegenheid en Genegenheid, Aksant 2005

Frans van Poppel. Trouwen in Nederland, Landbouwuniversiteit Wageningen, 1992

Bakhuis-Brascamp, Vreuten in het Olde Salland, Historische Vereniging 't Olster Erfgoed, Olst, 1998

4. Wanneer speelt zich dit af?

Kleding en accessoires

Leontien van Beurden, Over mode en mensen: tien eeuwen kostuumgeschiedenis, Nijmegen 1994

Platform modemuze.nl

Period fashions reference library, Fashions of the 1890's, vintagevictorian.com

historicalsewing.com

De fotografie

Niels Coppes, conservator fotografie Paleis 't Loo, persoonlijke communicatie

Mattie Boom, conservator fotografie Rijksmuseum, persoonlijke communicatie

Mattie Boom, Kodak in Amsterdam. De opkomst van de amateurfotografie in Nederland 1880-1910,

Erasmus Universiteit, Rotterdam

Gelders Archief

5. Waar is de foto gemaakt?

Marten & Fenneke Brascamp, Een landbouwtentoonstelling bij De Zutphenboer in 1897, Kroniek maart 2021, HVV Voorst

6. Wat gebeurt hier precies?

De Weerd & Oldenbroek, Het paard in Nederland, CGN Rapport 17, Wageningen 2010

M. H. Hartog, De paardenfokkerij als tak van staatszorg, Barneveld 1893

Naschrift

Geertruij Harmsen

Anneke Koers, Ik sin nun egchen Eantersen, hethistorischportaal.nl

Mystery man

Stichting Hippomobiel Erfgoed - hippomobielerfgoed.nl